

Ενότητα πρώτη (στίχοι 1-53)**ΤΟ ΠΡΟΟΙΜΙΟ - Η ΙΚΕΣΙΑ ΤΟΥ ΧΡΥΣΗ****1 ΕΙΣΑΓΩΓΙΚΑ ΣΤΟΙΧΕΙΑ**

Ως προς το χρόνο, από το στίχο 12 και μέχρι το στίχο 53, βρισκόμαστε στην πρώτη ημέρα της έπους (και στο δέκατο χρόνο του Τρωικού πολέμου). Οι πρώτοι 7 στίχοι αποτελούν το προοίμιο της *Ιλιάδας*, ενώ οι στίχοι 8-11 αποτελούν την εισαγωγή στην επική αφήγηση. Ως προς τον τόπο, τα γεγονότα διαδραματίζονται στο στρατόπεδο των Ελλήνων στην Τροία. Τα πρόσωπα που συμμετέχουν στη σκηνή των στίχων 12-52 και μιλάνε είναι ο Χρύσης και ο Αγαμέμνωνας. Τα πρόσωπα που απλώς αναφέρονται σ' αυτή τη σκηνή είναι ο Αχιλλέας, ο Δίας, ο Απόλλωνας, οι Αχαιοί, ο Πρίαμος, η κόρη του Χρύση και η Λητώ.

2 ΔΟΜΗ - ΥΠΟΕΝΟΤΗΤΕΣ

- 1^η υποενότητα: στίχοι 1-11.** Προοίμιο – Επίκληση της Μούσας – Εισαγωγή στην επική αφήγηση.
- 2^η υποενότητα: στίχοι 12-24.** Ο Χρύσης ζητάει την απελευθέρωση της κόρης του.
- 3^η υποενότητα: στίχοι 25-43.** Ο Αγαμέμνωνας αρνείται και διώχνει το Χρύση – Η προσευχή του Χρύση.
- 4^η υποενότητα: στίχοι 44-53.** Ο Απόλλωνας στέλνει λοιμό στους Αχαιούς.

3 ΑΠΟΔΟΣΗ ΤΟΥ ΚΕΙΜΕΝΟΥ

• 1^η υποενότητα

Ο ποιητής αρχίζει το ποίημά του παρακαλώντας τη Μούσα να τον βοηθήσει να διηγηθεί τον τρομερό θυμό του Αχιλλέα, που έγινε αιτία πολλών συμφορών για τους Αχαιούς. Ο Αχιλλέας θύμωσε ύστερα από μία φιλονικία με τον Αγαμέμνονα. Υπεύθυνος για την έχθρα των δύο ηρώων ήταν ο θεός Απόλλωνας, ο οποίος οργίστηκε με τον Αγαμέμνονα επειδή δε σεβάστηκε τον ιερέα του, το Χρύση.

• 2^η υποενότητα

Ο Χρύσης ήρθε στο στρατόπεδο των Αχαιών με πλουσιοπάροχα λύτρα, για να ζητήσει πίσω την κόρη του που την κρατούσε σκλάβο ο Αγαμέμνονας. Έχοντας στα χέρια του το στεφάνι του Απόλλωνα, ο Χρύσης παρακαλούσε τους Αχαιούς να δεχτούν τα λύτρα και να ελευθερώσουν την κόρη του. Όλοι συμφώνησαν πως πρέπει να σεβαστούν τον ιερέα και να κάνουν δεκτό το αίτημά του.

• 3^η υποενότητα

Ο Αγαμέμνονας είχε αντίθετη άποψη –φέρθηκε άσχημα στο Χρύση και τον έδιωξε απειλώντας τον. Φοβισμένος και πικραμένος, ο γερο-ιερέας εγκατέλειψε το στρατόπεδο των Αχαιών. Κι όταν έφτασε σε απόσταση ασφαλείας, στάθηκε για να προσευχηθεί στον Απόλλωνα, ζητώντας του να τιμωρήσει σκληρά τους Αχαιούς.

• 4^η υποενότητα

Ο Απόλλωνας εισάκουσε την προσευχή του ιερέα του και κατέβηκε θυμωμένος απ' τον Όλυμπο, με τη φαρέτρα και το θεϊκό τόξο στους ώμους του. Στάθηκε απέναντι απ' το στρατόπεδο των Αχαιών και τους έστειλε το φοβερό λοιμό, εξαιτίας του οποίου πέθαιναν σωρηδόν οι Αχαιοί.

4 ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Ο ποιητής επικαλείται τη Μούσα. Της ζητάει να τον βοηθήσει να διηγηθεί το μεγάλο θυμό του Αχιλλέα, που έγινε αιτία πολλών συμφορών για τους Αχαιούς. Υπεύθυνος γι' αυτό το θυμό είναι ο Απόλλωνας, που έσπειρε τη διχόνοια ανάμεσα στον Αχιλλέα και στον Αγαμέμνονα, επειδή ο τελευταίος δε σεβάστηκε τον ιερέα του θεού, το Χρύση. Ο Χρύσης ζήτησε να ελευθερώσουν οι Αχαιοί την κόρη του, αλλά ο Αγαμέμνονας δε δέχτηκε το αίτημά του. Τότε ο ιερέας παρακάλεσε τον Απόλλωνα να τιμωρήσει τους Αχαιούς. Ο θεός ανταποκρίθηκε κι έστειλε στο στρατόπεδο των Αχαιών το φοβερό λοιμό.

5 ΛΕΞΙΛΟΓΙΟ – ΓΛΩΣΣΙΚΑ – ΠΡΑΓΜΑΤΟΛΟΓΙΚΑ – ΦΡΑΣΕΙΣ ΠΡΩΤΟΤΥΠΟΥ

θεά (η): Η ίδια λέξη υπάρχει και στο αρχαίο κείμενο. Πρόκειται για την προστάτιδα θεά της επικής ποίησης και των επικών ποιητών, που ήταν κόρη του Δία και της Μνημοσύνης. Στην *Οδύσσεια*, ο Όμηρος την αποκαλεί «μούσα». Στον Ησίοδο, η προστάτιδα θεά της επικής ποίησης αποκτά το όνομα «Καλλιόπη» και θεωρείται μία από τις εννέα συνολικά Μούσες, που προστατεύουν τις τέχνες. Σύμφωνα με τον Ησίοδο, οι εννέα Μούσες είναι: η Κλειώ (προστάτιδα της ιστορίας), η Ευτέρπη (προστάτιδα της μουσικής), η Θάλεια (προστάτιδα της κωμωδίας), η Μελομένη (προστάτιδα της τραγωδίας), η Τερψιχόρη (προστάτιδα του χορού και της ελαφράς ποίησης), η Ερατώ (προστάτιδα της λυρικής ποίησης και των ύμνων), η Πολύμνια (προστάτιδα της μιμικής τέχνης), η Ουρανία (προστάτιδα της αστρονομίας) και η Καλλιόπη (προστάτιδα της επικής ποίησης). Σύμφωνα με τις αντιλήψεις των Ελλήνων, οι Μούσες χάριζαν λίγη από τη μαγεία τους σε όσους θνητούς συμπαθούσαν. Έτσι, ο εκλεκτός αποκτούσε την ικανότητα να μιλάει και να τραγουδάει με πολύ όμορφο τρόπο και να μαγεύει αυτούς που τον ακούνε. Κέντρο λατρείας των Μουσών ήταν η Πιερία και ο Όλυμπος.

θυμός: Στο αρχαίο κείμενο έχουμε τη λέξη *μήνις* (γεν. *μήνιος* ή *μήνιδος* [ή]), που σημαίνει «οργή» και δηλώνει κυρίως την οργή των θεών.

Αχιλλέας: Είναι ο σημαντικότερος ήρωας της Ιλιάδας. Πατέρας του είναι ο Πηλέας, βασιλιάς της Φθίας, και μητέρα του η θαλάσσια θεότητα Θέτις. Όταν γεννήθηκε, η μητέρα του τον βούτηξε στα νερά της Στύγας για να τον κάνει αθάνατο. Αλλά η φτέρνα του ενός ποδιού του, από την οποία τον κρατούσε η Θέτις, δε βράχηκε από τα μαγικά νερά, με αποτέλεσμα να είναι το μοναδικό θνητό (και συνεπώς τρωτό) σημείο του σώματός του. Όταν ήταν μικρός, ο Αχιλλέας έμαθε την τέχνη της μουσικής και της ιατρικής από τον Κένταυρο Χείρωνα. Όταν χρησιμοποιούμε σήμερα τη φράση *Αχιλλείος πτέρνα*, εννοούμε «το ασθενές, το αδύνατο, το τρωτό σημείο».

Αχαιοί: Αχαιούς ονομάζει ο Όμηρος τους Έλληνες.

ανδράγαδες ψυχές = γενναίες ψυχές. Από το ρήμα *ανδραγαθώ* (= είμαι γενναίος / κάνω γενναίες πράξεις). Στο αρχαίο κείμενο έχουμε τη φράση *ἰφθίμους ψυχάς*. Το επίθετο *ἰφθιμος*, -ον και *ἰφθιμος*, -η, -ον σημαίνει «ισχυρός, δυνατός, ρωμαλέος» και συνοδεύει κυρίως τους ήρωες.

ροβόλησε = έριξε, έστειλε (εδώ). Το ρήμα *ροβολώ*, *ροβολάω* σημαίνει «κατεβαίνω τρέχοντας από ύψωμα, κατηφορίζω». *Ρόβολος* (ο) είναι ο κατήφορος.

Άδης: Ένας από τους τρεις γιους του Κρόνου και της Ρέας. Μαζί με τους αδερφούς του Δία και Ποσειδώνα μοιράστηκαν το βασίλειο του πατέρα τους. Κατά τη μοιρασιά, ο Άδης, που ονομάζεται και Πλούτωνας, πήρε τον Κάτω Κόσμο. Συχνά το όνομά του ταυτίζεται με τον ίδιο τον Κάτω Κόσμο.

αρπάγματα = λείες. *Αρπαγμα* σημαίνει «λεία». Στο αρχαίο κείμενο έχουμε τις λέξεις *έλώρα* και *δαΐτα*. Η λέξη *έλωριον* ή *έλωρ* (τό) σημαίνει «λεία, λάφυρο / σπάραγμα» και χρησιμοποιείται κυρίως για το άταφο πτώμα το οποίο κατασπάραζαν τα σκυλιά και τα όρνεα. Η λέξη *δαίς*, *δαιτός* (ή) σημαίνει «φαγητό / συμπόσιο».

βουλή (η) = βούληση, θέληση / διάθεση.

Κρονίδης: Ο γιος του Κρόνου. Έτσι αποκαλείται ο Δίας, που είχε πατέρα τον Κρόνο και μητέρα τη Ρέα.

Ατρείδης: Ο γιος του Ατρέα. Έτσι αποκαλείται πάντα ο Αγαμέμνωνας, βασιλιάς των Μυκηνών, γιος του Ατρέα από το γάμο του με την Αερόπη, αδερφός του Μενέλαου και επικεφαλής των Αχαιών που ήρθαν στην Τροία.

Απόλλων: Γιος του Δία και της Λητώς, αδερφός της Άρτεμης, θεός του φωτός, της μουσικής και των προφητειών. Βρίσκεται με το μέρος των Τρώων.

λώβα (η) = η λέπρα. Εδώ όμως έχει γενικότερη σημασία και δηλώνει τη μολυσματική και θανατηφόρα ασθένεια, όπως η πανούκλα.

λύτρα (τα) = το αντίτιμο για την απελευθέρωση ενός αιχμαλώτου.

σκήπτρο (το): Χρυσό (ή επίχρυσο) ραβδί που λειτουργούσε ως σύμβολο εξουσίας. Το κρατούσαν συνήθως οι βασιλιάδες, οι ιερείς, οι μάντιες, οι κήρυκες και οι δικαστές. Επίσης, στις συνελύσεις, όσοι ήθελαν να μιλήσουν κρατούσαν στο χέρι το σκήπτρο τους ή έπαιρναν το σκήπτρο από τον κήρυκα.

Φοίβος: Άλλη ονομασία του Απόλλωνα. Προέρχεται από το επίθετο *φοΐβος*, -η, -ον, που σημαίνει «αγνός, καθαρός / λαμπρός, διαυγής».

του Φοίβου το στεφάνι: Στο αρχαίο κείμενο έχουμε τη λέξη *στέμματα*. Πρόκειται για τον πληθυντικό του ουσιαστικού *στέμμα* (τό), που δηλώνει το στεφάνι που τύλιγαν στο ραβδί τους οι ικέτες, αυτοί δηλαδή που παρακαλούσαν, που κέτευαν για κάτι. Ωστόσο, εδώ πρόκειται μάλλον για στεφάνι το οποίο δηλώνει την ιδιότητα του Χρύση, που ήταν ιερέας του Φοίβου, του Απόλλωνα.

γενναίοκαρδος = αυτός που έχει γενναία καρδιά (ο ανδρείος ή ο μεγαλόψυχος).

την πόλιν του Πριάμου: Εννοεί το Ίλιον (την Τροία), του οποίου βασιλιάς ήταν ο Πρίαμος, κατά τη διάρκεια του Τρωικού πολέμου.

αφού πορθήσετε = αφού κυριέψετε, αφού κατακτήσετε (*πορθώ*).

αποδώσετε σ' εμέ = δώστε μου πίσω (*αποδίδω*).

ποδητός = αγαπητός.

τον μακροβόλον τοξευτήν Απόλλωνα = τον τοξότη Απόλλωνα που ρίχνει τα βέλη του μακριά.

ευλαβείσθε = σέβεστε, φοβάστε (*ευλαβούμαι*).

αλαλάξαν = έβγαλαν κραυγή, φώναξαν δυνατά (*αλαλάζω*).

Αγαμέμνωνας: Βλ. παραπάνω, τη λέξη «Ατρείδης».

δεν το 'στεργεν = δεν το δέχτηκε, δε συμφώνησε (*στέργω*).

μη σ' απαντήσω = μη σε συναντήσω (*απαντώ*).

σιμά = κοντά.

κοίλα πλοία: Κοίλα λέγονταν τα πλοία γιατί δεν είχαν κατάστρωμα (δηλαδή επίπεδο δάπεδο που να σκεπάζει το κύτος, το κοίλωμα, το αμπάρι τους), αλλά ήταν εντελώς βαθουλά.

μη θαρρεύεις του θεού το σκήπτρο και το στέμμα = μην παίρνεις θάρρος από το σκήπτρο και το στέμμα του θεού. Ο Αγαμέμνωνας υπονοεί ότι δε θα φανούν χρήσιμα αυτά στο Χρύση, ότι ο θεός δε θα τον βοηθήσει. Με τα λόγια αυτά ο Ατρείδης δείχνει να μη σέβεται τον Απόλλωνα. Αλλά ας μην ξεχνάμε ότι ο Απόλλωνας υποστηρίζει τους Τρώες, βρίσκεται δηλαδή στο αντίπαλο στρατόπεδο.

δεν δ' απολύσω = δε θα ελευθερώσω (απολύω).

γήρας (το) = γηρατειά.

Άργος: Η ευρύτερη περιοχή της Αργολίδας, στην οποία βασίλευε ο Αγαμέμνωνας.

η άκρα της θαλάσσης = η ακρογιαλιά, η ακροθαλασσιά, η παραλία.

ηχερός = ηχηρός, αυτός που βγάζει δυνατό ήχο.

ανάμερα = παράμερα, σε ερημικό μέρος.

γόνος (ο) = παιδί.

Λητώ: Κόρη του ζεύγους των Τιτάνων Φοίβης και Κοίου, μητέρα του Απόλλωνα και της Άρτεμης, από το σμίξιμό της με το Δία.

αργυρότοξος = αυτός που έχει αργυρό, ασημένιο (ή λαμπρό) τόξο (η ίδια λέξη και στο αρχαίο κείμενο).

Χρύση (η): Πόλη που βρισκόταν απέναντι από την Τένεδο, κοντά στην Κίλλα. Από αυτήν καταγόταν ο Χρύσης, ο ιερέας του Απόλλωνα.

Κίλλα (η): Πόλη που βρισκόταν στον Αδραμύττιο κόλπο, κοντά στη Χρύση, και ήταν φημισμένη για το λαμπρό ναό του Απόλλωνα.

Τένεδος (η): Νησί κοντά στις ακτές της Τρωάδας.

Σμινθεύς, -έως (ο): Επίθετο του Απόλλωνα. Υπάρχουν δύο απόψεις για την ετυμολογία της λέξης. Σύμφωνα με την πρώτη, το επίθετο προέρχεται από τη Σμίνθη, πόλη της Τρωάδας. Σύμφωνα με τη δεύτερη όμως άποψη, προέρχεται από την αιολική λέξη *σμίθος* (δ), που σημαίνει «ποντικός». Αν δεχτούμε τη δεύτερη άποψη, τότε *Σμινθεύς* είναι «αυτός που σκοτώνει, που εξολοθρεύει τα ποντίκια».

ερίφων = κατσικιών (δ, ή, ἔριφος = το κασίκι).

τον πόθον τελείωσέ μου = εκπλήρωσε την επιθυμία μου, κάνε μου τη χάρη.

Όλυμπος: Το βουνό στο οποίο κατοικούσαν οι δώδεκα μεγάλοι θεοί. Ωστόσο, δεν πρέπει να ξεχνάμε ότι κάθε θεός είχε το δικό του ξεχωριστό τόπο κατοικίας. Μόνο ο Δίας κατοικούσε μόνιμα στον Όλυμπο.

ολόκλειστος = κλειστός από παντού.

φαρέτρα (η) = θήκη για βέλη.

χλωμένος = θυμωμένος, εξοργισμένος (*χολώνομαι*).

όμοιαζε την νύχτα = έμοιαζε με τη νύχτα, ήταν δηλαδή σκοτεινός στην όψη (αφού ήταν θυμωμένος). Ο Όμηρος παρομοιάζει τον Απόλλωνα με τη νύχτα, για να εκφράσει τον τρόπο που πρόκειται να σκορπίσει ο θεός στο στρατόπεδο των Αχαιών.

των πλοίων κάθισε αντίκρυ = κάθισε, στάθηκε απέναντι στα πλοία (*άντικρυ* = απέναντι).

απόλυσε το βέλος = έριξε το βέλος.

αχός (ο) = ήχος.

πικροφόρος = αυτός που φέρνει πίκρα, πόνο, οδύνη, θλίψη. Στο αρχαίο κείμενο έχουμε το επίθετο *έχεπευκής*, -ές, που σημαίνει ή «πικρός» ή «οξύς, διαπεραστικός».

ακόντιο (το) = αυτό που ρίχνεται, που εξακοντίζεται (με τη γενική σημασία της λέξης). Στο αρχαίο κείμενο έχουμε τη λέξη *βέλος (τό)* (= καθετί που εκσφενδονίζεται). Φυσικά, ο τοξότης Απόλλωνας ρίχνει, εδώ, βέλη.

των νεκρών παντού πυρές εκαίαν = έκαιγαν παντού οι φωτιές που αποτέφρωναν τα πτώματα. Έχουμε εδώ έναν από τους ομηρικούς αναχρονισμούς. Την εποχή του Τρωικού πολέμου, επικρατέστερη ήταν η ταφή και όχι η καύση των νεκρών. Η καύση συνηθιζόταν την εποχή που έζησε και δημιούργησε ο ποιητής. Ο Όμηρος δηλαδή αποδίδει εδώ συνήθειες της εποχής του στην εποχή την οποία περιγράφει. Άλλωστε, στην εποχή του πίστευαν ότι μόνο με την αποτέφρωση η ψυχή του νεκρού εγκαταλείπει οριστικά τον κόσμο των ζωντανών και βρίσκει την τέλεια ανάπαυση.

ΑΝΑΛΥΣΗ – ΕΡΜΗΝΕΙΑ

► 6.1. Βασικά θέματα

- α) Για να πει την ιστορία του, ο ποιητής χρειάζεται τη βοήθεια της Μούσας.
- β) Ο θυμός του Αχιλλέα έφερε πολλές συμφορές στους Αχαιούς.
- γ) Ο θυμός ήταν αποτέλεσμα της έχθρας που έσπειρε ο Απόλλωνας ανάμεσα στον Αχιλλέα και στον Αγαμέμνονα, επειδή ο τελευταίος πρόσβαλε τον ιερέα Χρύση και δεν άφησε ελεύθερη την κόρη του.

► 6.2. Ο κόσμος του Ομήρου και της *Ιλιάδας*

6.2.1. Ο στρατός, η πόλη και ο οίκος

Τι μαθαίνουμε για το βασιλιά και τη συνέλευση του στρατού

Στο στίχο 7, ο Αγαμέμνονας αποκαλείται από τον ποιητή «άρχων των ανδρών». Η αντίστοιχη φράση στο αρχαίο κείμενο είναι *ἄναξ ἀνδρῶν*. Στο στίχο 9, ο Αγαμέμνονας ονομάζεται «βασιλιάς» (*βασιλεύς* στο αρχαίο κείμενο). Στους στίχους 15-16, τέλος, ακούμε ότι ο Χρῦσης παρακαλούσε γενικά όλους τους Αχαιούς, αλλά πιο πολύ τους δύο γιους του Ατρέα, τον Αγαμέμνονα δηλαδή και το Μενέλαο, τους οποίους αποκαλεί «βασιλείς» (στο αρχαίο κείμενο έχουμε τη φράση *κοσμήτορες λαῶν*). Προκαταβολικά πρέπει να πούμε ότι ο Όμηρος χρησιμοποιεί συχνά τους όρους: *ἄναξ* και *βασιλεύς*.

Η λέξη *ἄναξ* σημαίνει «κύριος, δεσπότης» (αλλά και «οικοδεσπότης») και αποδίδεται στους θεούς (κυρίως στον Απόλλωνα) και στους ήρωες (κυρίως στον Αγαμέμνονα). Στην *Οδύσσεια*, *ἄναξ* αποκαλείται και ο μάντης Τειρεσίας (ως εξέχουσα προσωπικότητα που κατέχει ένα υψηλό αξίωμα). Η λέξη προέρχεται από το ποιητικό ρήμα *ἀνάσσω*, το οποίο σημαίνει «είμαι κύριος, δεσπότης, κυρίαρχος, κυβερνώ, εξουσιάζω». Η λέξη *βασιλεύς* σημαίνει ό,τι και η λέξη *ἄναξ*: «κύριος, δεσπότης / οικοδεσπότης». Η ποιητική λέξη *κοσμήτωρ* σημαίνει «αυτός που παρατάσσει στρατό ή τον οδηγεί στον πόλεμο, ο ηγεμόνας». Τι συμβαίνει λοιπόν; Οι λέξεις *ἄναξ*, *βασιλεύς* και *κοσμήτωρ* δηλώνουν την ίδια ακριβώς ιδιότητα και το ίδιο αξίωμα;

Θα μας βοηθήσει να ξέρουμε ότι στη ραψωδία I της *Ιλιάδας* βρίσκουμε το συγκριτικό βαθμό *βασιλεύτερος* και τον υπερθετικό *βασιλεύτατος*. Πράγμα που σημαίνει ότι μπορεί κάποιος βασιλιάς να είναι βασιλικότερος από έναν άλλο βασιλιά. Θα μας βοηθήσει επίσης το γεγονός ότι οι θεοί αποκαλούνται πάντοτε *ἄνακτες* και ποτέ *βασιλείς*. Συνδυάζοντας αυτά τα στοιχεία, οδηγούμαστε φυσιολογικά σε ένα πρώτο και πρόχειρο συμπέρασμα. Ότι δηλαδή η λέξη *ἄναξ* αποδίδει ένα αξίωμα μεγαλύτερο, σημαντικότερο από αυτό που αποδίδει η λέξη *βασιλεύς*. Το συμπέρασμα αυτό έρχεται να ενισχύσει και η γνώση μας, από τον τρωικό θρύλο, ότι αρχιστράτηγος των Αχαιών στην εκστρατεία εναντίον της Τροίας ήταν ο Αγαμέμνονας, τον οποίο ο Όμηρος αποκαλεί, στο στίχο 7, *ἄνακτα ἀνδρῶν*.

Το γεγονός ότι, στους στίχους 15-16, ο Χρῦσης απευθύνει τις παρακλήσεις του κυρίως προς τον Αγαμέμνονα και το Μενέλαο, δεν πρέπει να μας οδηγήσει στο λανθασμένο συμπέρασμα ότι ο Μενέλαος εξισώνεται με το μεγάλο αδερφό του. Άστοχα εδώ ο μεταφραστής βάζει στα χείλη του ιερέα την προσφώνηση «βασιλείς Ατρείδες». Στο αρχαίο κείμενο, ο Όμηρος λέει *Ἀτρείδαι τε καὶ ἄλλοι ἐϋκνήμιδες Ἀχαιοί*. Απευθυνόμενος δηλαδή ο Χρῦσης στους συγκεντρωμένους Αχαιούς, λέει: «Γιοι του Ατρέα (= Αγαμέμνονα και Μενέλαε) κι εσείς οι άλλοι

Αχαιοί με τις ωραίες περικνημίδες». Και αμέσως πριν, αναφερόμενος στους δύο Ατρείδες, ο ποιητής χρησιμοποιεί το χαρακτηρισμό *κοσμήτορες λαῶν*.

Είδαμε πιο πάνω ότι *κοσμήτωρ* είναι αυτός που παρατάσσει το στρατό ή τον οδηγεί στον πόλεμο. Πάλι ο τρωικός θρύλος έρχεται να μας βοηθήσει εδώ. Πράγματι, ο Αγαμέμνονας και ο Μενέλαος ήταν αυτοί που, μετά την αρπαγή της Ελένης από τον Πάρη, συγκέντρωσαν το στρατό (τους λαούς) των Αχαιών και τον οδήγησαν στην Τροία. Δίκαια, συνεπώς, αποκαλούνται *κοσμήτορες λαῶν*. Αλλά, με αυτό το χαρακτηρισμό ο Όμηρος δεν εξισώνει το Μενέλαο με τον Αγαμέμνονα. Αποδίδει απλώς ένα πραγματικό γεγονός – πραγματικό, μέσα στα πλαίσια του τρωικού θρύλου. Αν ήθελε να εξισώσει τους δύο ήρωες, θα αποκαλούσε και το Μενέλαο *άνακτα*. Απεναντίας, δεν τον αποκαλεί καν «βασιλέα».

Ας δούμε τώρα από πιο κοντά τον «άνακτα» Αγαμέμνονα και τη σκηνή που διαδραματίζεται με το Χρύση. Ο ιερέας του Απόλλωνα φτάνει στο στρατόπεδο των Αχαιών για να εξαγοράσει την ελευθερία της κόρης του. Ο ποιητής μάς λέει ότι ο Χρύσης παρακαλούσε όλους τους Αχαιούς. Αυτό μας αναγκάζει να υποθέσουμε ότι οι Αχαιοί είχαν συγκεντρωθεί για να τον ακούσουν, είχαν δηλαδή συγκαλέσει κάποιας μορφής συνέλευση. Η άποψη αυτή ενισχύεται και από τους στίχους 22-23, όπου ο ποιητής μάς πληροφορεί ότι, ακούγοντας τις παρακλήσεις του Χρύση, οι Αχαιοί «όλοι αλαλάξαν» και «είπαν τον ιερέα / να σεβασθούν και τα λαμπρά λύτρα δεκτά να γίνουν». Η όλη σκηνή θυμίζει ψηφοφορία διά βοής. Ο Χρύσης εκθέτει το αίτημά του στους συγκεντρωμένους Αχαιούς, οι οποίοι το κάνουν δεκτό διά βοής. Μάλιστα, ο Όμηρος χρησιμοποιεί το ρήμα *έπευφήμησαν*, που σημαίνει «έδειξαν, εξέφρασαν με φωνές ή επευφημίες τη συγκατάθεσή τους».

Η συνέλευση λοιπόν των Αχαιών αποφασίζει να γίνουν δεκτά τα λύτρα και να απελευθερωθεί η κόρη του Χρύση. Αλλά υπάρχει κάποιος που δε συμφωνεί μ' αυτή την απόφαση. Πρόκειται για τον «άνακτα» Αγαμέμνονα, ο οποίος μιλάει με άσχημο τρόπο στον ιερέα και τον διώχνει με απειλές από το στρατόπεδο. Κανείς από τους συγκεντρωμένους Αχαιούς, που μόλις πριν λίγο ψήφισαν υπέρ του Χρύση, δεν τολμάει να εναντιωθεί στη βούληση του Αγαμέμνονα. Ο ιερέας του Απόλλωνα αναγκάζεται να εγκαταλείψει άπραγος, πικραμένος και φοβισμένος το στρατόπεδο των Αχαιών. Σε τι συμπεράσματα μας οδηγεί αυτή η σκηνή;

Πρώτα πρώτα, καταλήγουμε στη διαπίστωση ότι, για να παρθούν αποφάσεις σχετικές με σημαντικά ζητήματα, απαιτείται η σύγκληση μιας συνέλευσης. Όσοι συμμετέχουν σ' αυτή τη συνέλευση έχουν δικαίωμα ψήφου (διά βοής). Η ψηφοφορία διεξάγεται με βάση το πλειοψηφικό σύστημα. Και λογικά θα περιμέναμε η απόφαση των πολλών να γίνεται σεβαστή και να επικυρώνεται. Βλέπουμε όμως ότι στο τέλος επικρατεί η βούληση ενός ανθρώπου ο οποίος διαφωνεί με τους πολλούς. Και ξέρουμε ότι αυτός ο άνθρωπος είναι αρχιστράτηγος, «βασιλεύς» και «άνακτας». Επομένως, στην ενότητα αυτή μαθαίνουμε τα εξής για το στρατό των Αχαιών:

Επικεφαλής του στρατού είναι ένας άντρας, που αποκαλείται *ἄναξ* και *βασιλεὺς* (και *κοσμήτωρ λαῶν*) και δείχνει να έχει απόλυτη εξουσία, απόλυτη κυριαρχία. Επειδὴ ξέρουμε από τον τρωικό θρύλο ότι στην Τροία πήγαν ηγεμόνες από πολλές περιοχές της Ελλάδας, υποθέτουμε ότι ο *ἄναξ* Αγαμέμνονας είναι ένα είδος υπερ-ηγεμόνα, που εξουσιάζει όχι μόνο τους στρατιώτες και τους αξιωματούχους αλλά και τους άλλους ηγεμόνες (καθένας από τους οποίους θα μπορούσε ίσως να είναι «άναξ» της χώρας του). Βέβαια, για να παρθούν αποφάσεις που αφορούν το στράτευμα, απαιτείται η σύγκληση μιας στρατιωτικής συνέλευσης. Αλλά η συνέλευση αυτή έχει μάλλον τυπικό χαρακτήρα και περιορισμένες αρμοδιότητες, αφού ο «άναξ» μπορεί να ανατρέψει τις αποφάσεις της και να επιβάλει τη δική του βούληση. Τον τελευταίο δηλαδή λόγο στο στράτευμα φαίνεται πως τον έχει ο «άναξ». Οι αποφάσεις του γίνονται σεβαστές και δεσμεύουν όλους όσοι συμμετέχουν στη συνέλευση. Θεωρούνται δηλαδή αποφάσεις όλου του στρατεύματος.

Αυτή την τελευταία παρατήρηση έρχεται να ενισχύσει και ο στίχος 42, όπου ο Χρύσης παρακαλεί τον Απόλλωνα να ρίξει τα βέλη του σε *ὄλους* τους Δαναούς (Αχαιούς). Λογικά, θα περιμέναμε να ζητήσει ο ιερέας την τιμωρία μόνο του Αγαμέμνονα, αφού οι υπόλοιποι Αχαιοί τάχθηκαν υπέρ της απελευθέρωσης της κόρης του. Αλλά ο Χρύσης ζητάει από το θεό τη γενική τιμωρία των Αχαιών. Και τούτο μπορεί να δικαιολογηθεί μόνο αν δεχτούμε ότι η απόφαση του «άνακτα» Αγαμέμνονα θεωρείται απόφαση ολόκληρου του στρατεύματος και, συνεπώς, καθιστά συνυπεύθυνους όλους τους Αχαιούς.

6.2.2. Τα ήθη, τα έθιμα και οι θεσμοί

α) Οι ιερείς

Ο Χρύσης είναι ιερέας του θεού Απόλλωνα. Στο αρχαίο κείμενο, στο στίχο 11 ο ποιητής αποκαλεί το Χρύση *ἄρητήρα* και στο στίχο 22 *ἱερῆα*. Η ποιητική λέξη *ἄρητήρ* (ὄ) προέρχεται από το ποιητικό ρήμα *ἄράομαι*, που σημαίνει «προσεύχομαι / επικαλούμαι (κάποια θεότητα) / παρακαλώ να γίνει κάτι, εύχομαι». Ο *ἄρητήρ* δηλαδή είναι ο άνθρωπος που προσεύχεται, που επικαλείται κάποια θεότητα και που εύχεται, που παρακαλεί τη θεότητα να κάνει κάτι – και η θεότητα συνήθως τον εισακούει. Στο στίχο 36, ακούμε ότι ο Χρύσης παρακαλεί τον Απόλλωνα, προσευχόμενος σ' αυτόν (στο αρχαίο κείμενο ο Όμηρος χρησιμοποιεί το ρήμα *ἄράομαι*). Και στο στίχο 37, αρχίζει την παράκλησή του με τη φράση «άκουσέ με» (η προστακτική *κλῦθί μεν* του αρχαίου κειμένου σημαίνει «άκουσέ με με προσοχή, δώσε προσοχή στις ικεσίες μου, άκουσε τις παρακλήσεις μου με καλή διάθεση»). Στο στίχο 41 ο Χρύσης λέει στο θεό *τόδε μοι κρήνην ἐέλωρ*, που σημαίνει «εκπλήρωσε αυτόν εδώ τον πόθο μου, αυτή την επιθυμία μου». Στο

στίχο 43, ο μεταφραστής χρησιμοποιεί τα ρήματα «ευχήθη» (*εύχομαι*) και «άκουσεν» (*ακούω*). Στο αρχαίο κείμενο έχουμε αντίστοιχα τις φράσεις *ὡς ἔφατ' εὐχόμενος* (= «έτσι είπε [προσ]ευχόμενος [ο Χρύσης]») και *τοῦ δ' ἔκλυε* (= «και τον ει-σάκουσε [ο Φοίβος Απόλλωνας]»).

Η λέξη *ἱερεὺς -έως ἢ -ῆος (ῶ)* δηλώνει αυτόν ο οποίος φροντίζει να γίνει σωστά μια θυσία σ' ένα θεό, ο οποίος επιμελείται τα της θυσίας. Ο *ἱερεὺς* είναι δηλαδή, κατά κάποιον τρόπο, αυτός που μεταφέρει τη θυσία στο θεό. Στους στίχους 40-41, για να πείσει τον Απόλλωνα, ο Χρύσης τού θυμίζει (με μια ρητορική υπόθεση) ότι του έκαψε «μεριά καλοθρεμμένα / ταύρων και ερίφων». Του θυμίζει δηλαδή ότι έχει κάνει πολλές θυσίες προς τιμήν του. Τέλος, στους στίχους 14-15, ακούμε ότι ο Χρύσης «στο χρυσό σκήπτρο τυλικτό του Φοίβου το στεφάνι / εκράτει». Τούτο σημαίνει ότι οι ιερείς είχαν κάποια διακριτικά σύμβολα της θέσης τους. Το κυριότερο από αυτά τα σύμβολα ήταν το σκήπτρο, στην κορυφή του οποίου τύλιγαν συχνά κάποιες ταινίες.

Ο Αιμίλιος Μιρό (*Η καθημερινή ζωή στην εποχή του Ομήρου*, εκδόσεις Παπαδήμα, Αθήνα, 1995, σσ. 76-77) μας λέει ότι, στην ομηρική κοινωνία, οι ιερείς «δεν επιτελούν στα ιερά μια διαρκή και ρυθμισμένη λατρεία στη θεότητα [όπως κάνουν οι σύγχρονοι ιερείς]. Το λειτούργημα των ιερέων δεν είναι για να εκτελούν μια τέτοια λατρεία. Οι τελετές, από τις οποίες η πιο βασική και η πιο συχνή είναι η θυσία και από τις οποίες ένας μικρός μόνο αριθμός εκτελείται σε καθορισμένη ημερομηνία, τελούνται από την πόλη, από τις ομάδες και από τα άτομα, στο όνομά τους και για λογαριασμό τους. Σ' αυτές τις τελετές, αυτός που προσφέρει τη θυσία δεν είναι ο ιερέας, μα ο άρχοντας, ο αρχηγός της ομάδας, το άτομο. Ο ιερέας δεν είναι παρά ο παρευρισκόμενος, ο βοηθός, ο εποπτεύων. Εποπτεύει για τη σωστή τήρηση των κανόνων, [...] σφάζει το θύμα, το γδέρνει, χωρίζει τα εντόσθια, κόβει τα κομμάτια, εποπτεύει στο τελετουργικό ψήσιμό του. [...] Εκπληρώνει κανονικά δύο βασικές ιεροτελεστίες. Σφάζει το θύμα και αρχίζει την τελετή. Απαγγέλλει με τους καθορισμένους τύπους την προσευχή που συνοδεύει τη θυσία, η οποία αποτελεί το αντικείμενο της τελετής. Ο ιερέας, σ' αυτή την περίπτωση, δεν είναι ο εντεταλμένος του θεού, αλλά ο εντεταλμένος αυτού που προσφέρει τη θυσία και η παρουσία του είναι υποχρεωτική. Οι δύο λέξεις που προσδιορίζουν τον ιερέα στο ομηρικό λεξιλόγιο αντιστοιχούν ακριβώς σ' αυτό το ρόλο. Είναι ο *ἱερεύς*, αυτός που θυσιάζει, αυτός που μεταφέρει τη θυσία στο θεό. Ταυτόχρονα, είναι ο *ἀρητήρ*, ο προσευχόμενος, αυτός που παρακαλεί το θεό για το άτομο που προσφέρει τη θυσία. Είναι ο διερμηνέας ανάμεσα στους ανθρώπους και στο θεϊκό κόσμο, αυτός που εισακούεται από το θεό».

Ως διερμηνέας, μεσολαβητής ανάμεσα στους ανθρώπους και στους θεούς, ο ιερέας κατέχει υψηλότερη κοινωνική θέση και είναι σεβαστός απ' όλους. Η προσβολή ενός ιερέα ισοδυναμεί με προσβολή του ίδιου του θεού, τον οποίο αυτός ο ιερέας εκπροσωπεί, και θεωρείται μέγιστο παράπτωμα. Γι' αυτό και μας εντυπω-

σιάξει ο προσβλητικός τρόπος με τον οποίο συμπεριφέρεται στο Χρύση ο Αγαμέμνονας. Ο Ατρείδης κάνει εδώ ένα σοβαρό σφάλμα, το οποίο γίνεται ακόμα σοβαρότερο αν λάβουμε υπόψη μας ότι ο Χρύσης έρχεται στο στρατόπεδο των Αχαιών με διπλή ιδιότητα – αυτήν του ιερέα και αυτήν του ικέτη. Τι συμβαίνει λοιπόν; Είναι τόσο ασεβής άνθρωπος ο Αγαμέμνονας; Φαίνεται πως είναι. Το μόνο «ελαφρυντικό» που μπορούμε να του αναγνωρίσουμε είναι το γεγονός ότι ο Απόλλωνας είναι ένας θεός εχθρικός προς τον Αγαμέμνονα και τους Αχαιούς, αφού μάχεται στο πλευρό των Τρώων. Ίσως γι' αυτό ο Ατρείδης δε σέβεται και δεν αναγνωρίζει ούτε αυτόν ούτε τον ιερέα του. Ας μην ξεχνάμε ότι, στα λόγια που απευθύνει στο Χρύση, ο Αγαμέμνονας δεν τον προσφωνεί «ιερέα» αλλά «γέροντα» (στίχος 26). Και του επισημαίνει ότι, αν τον συναντήσει ξανά κοντά στο στρατόπεδο, δε θα τον βοηθήσουν ούτε το σκήπτρο ούτε το στέμμα του θεού (στίχοι 26-28). Αλλά οφείλουμε να ομολογήσουμε ότι το «ελαφρυντικό» αυτό δεν είναι και πολύ ισχυρό. Ο Αγαμέμνονας φέρθηκε με μεγάλη ασέβεια στο Χρύση (και συνεπώς και στον Απόλλωνα), γι' αυτό και πρόκειται να τιμωρηθεί. Το δυστύχημα είναι ότι μαζί του θα τιμωρηθούν και όλοι οι Αχαιοί, τους οποίους εξουσιάζει.

β) Τα λύτρα

Στους στίχους 12-13, μαθαίνουμε ότι ο Χρύσης ήρθε στο στρατόπεδο των Αχαιών «με λύτρα πλουσιοπάροχα την κόρη του να λύσει». Και στους στίχους 19-20, ο ιερέας του Απόλλωνα παρακαλεί τους Αχαιούς να δεχτούν τα λύτρα του και να ελευθερώσουν την κόρη του. Οι πληροφορίες αυτές μας κάνουν να σκεφτούμε ότι ήταν διαδεδομένη εκείνη την εποχή η συνήθεια να εξαγοράζουν την ελευθερία κάποιου αιχμαλώτου δίνοντας λύτρα (αποζημίωση). Λύτρα επίσης έδινε κάποιος όταν ήθελε να εξαγοράσει την ίδια του τη ζωή ή να πάρει από τα χέρια του εχθρού το νεκρό σώμα κάποιου δικού του ανθρώπου για να το θάψει.

γ) Η παλλακεία

Στους στίχους 13 και 19-20, μαθαίνουμε ότι η κόρη του Χρύση είναι αιχμάλωτη των Αχαιών. Και στους στίχους 29-31, γίνεται η διευκρίνιση ότι την κόρη του ιερέα την έχει ο Αγαμέμνονας, ο οποίος δηλώνει ότι θα την πάρει μαζί του στην πατρίδα του και θα την έχει σύντροφό του μέχρι τα βαθιά γεράματα. Αλλά, όπως ξέρουμε από τον τρωικό θρύλο και από την *Οδύσσεια*, ο Αγαμέμνονας είναι παντρεμένος με την Κλυταιμνήστρα. Συνεπώς, η κόρη του Χρύση θα παίξει μάλλον το ρόλο της ερωμένης. Μιας ερωμένης, ωστόσο, επίσημης κατά κάποιον τρόπο, αφού θα μπορεί να ζει μέσα στο ίδιο σπίτι με τη σύζυγο του εραστή της. Οδηγούμαστε, συνεπώς, στο συμπέρασμα ότι η παλλακεία, δηλαδή η απόκτηση μιας ή περισσότερων γυναικών, που έπαιζαν το ρόλο της ερωμένης, ήταν επίσημος θεσμός στην αρχαιότητα. Οι γυναίκες αυτές ονομάζονταν παλλακίδες και ήταν ή αιχμάλωτες πολέμου ή αγορασμένες δούλες.

Ο θεσμός της παλλακειάς δείχνει ότι οι αρχαίοι είχαν νομιμοποιήσει τη συζυγική απιστία (από την πλευρά του άντρα). Όπως όμως τονίζει ο Αιμίλιος Μιρό, συχνά οι απιστίες του άντρα «ήταν ενταγμένες στα πλαίσια της οικογενειακής πολιτικής. Γιατί δεν ήταν φρόνιμο να έχει κανείς πολλούς νόμιμους γιους, αν ήθελε να αποφύγει τον τεμαχισμό της πατρικής κληρονομιάς. Ήταν προτιμότερο να έχει νόθους, που δε διαθέτουν δικαιώματα στη διανομή των γαιών, αλλά που μπορούν, ταυτόχρονα, να αντικαταστήσουν το νόμιμο κληρονόμο, σε περίπτωση εξαφάνισής του». Μητέρες αυτές των νόθων παιδιών ήταν δούλες του σπιτιού ή παλλακίδες αγορασμένες εξεπιτούτου, τις οποίες ο άντρας του σπιτιού έβαζε, συχνά, στο ίδιο ύψος με τη νόμιμη γυναίκα του.

δ) Οι θυσίες

Στους στίχους 40-41, ο Χρύσης υπενθυμίζει στον Απόλλωνα τις θυσίες που έχει κάνει προς τιμήν του, προσπαθώντας να τον πείσει να εκληρώσει την επιθυμία του και να τιμωρήσει τους Αχαιούς, που αρνήθηκαν την απελευθέρωση της κόρης του. Στο αρχαιοελληνικό θρησκευτικό πλαίσιο, οι δώδεκα θεοί δέχονται με ευχαρίστηση τις θυσίες που κάνουν οι άνθρωποι. Τα κρέατα των θυσιασμένων ζώων ψήνονται και ύστερα μοιράζονται στους ανθρώπους που συμμετέχουν στη θυσία. Στους θεούς δίνονται τα οστά των σφαγίων. Αλλά πώς προέκυψε αυτή η θρησκευτική συνήθεια και τι υποδηλώνει;

Ο Ησίοδος μας λέει, στη *Θεογονία* του, ότι θεοί και άνθρωποι συναντήθηκαν κάποτε στη Μηκόνη (δηλαδή στη Σικυώνα) για να ρυθμίσουν τις μεταξύ τους σχέσεις. Τότε, λοιπόν, ο Προμηθέας, που ήταν με το μέρος των θνητών, θέλησε να ξεγελάσει το Δία. Έτσι, έσφαξε ένα μεγαλόσωμο βόδι και τα κομμάτια τα χώρισε σε δύο μερίδια, ένα για τους θεούς κι ένα για τους ανθρώπους. Απ' τη μια μεριά έβαλε τα κρέατα και τα παχιά εντόσθια μέσα σε ξίγκι και τα σκέπασε με την κοιλιά του σφαγμένου ζώου. Απ' την άλλη μεριά έβαλε όλα τα κόκαλα και τα σκέπασε με άσπρο ξίγκι. Όταν είδε τα δύο μερίδια, ο Δίας κατηγόρησε τον Προμηθέα για μεροληψία και άδικη μοιρασιά. Τότε, ο Προμηθέας τον προσκάλεσε να διαλέξει πρώτος όποιο μερίδιο αγαπούσε η ψυχή του. Ο Δίας έπεσε στην παγίδα και διάλεξε το άσπρο ξίγκι, που έκρυβε από κάτω τα κόκαλα. Έτσι, κάθε φορά που οι άνθρωποι θυσιάζουν στους θεούς, κρατάνε για τον εαυτό τους τα κρέατα των σφαγμένων ζώων και προσφέρουν στους αθάνατους τα κάτασπρα οστά.

Η συνήθεια της θυσίας υποδηλώνει σχέσεις δοσοληψίας (δούναι και λαβείν) και ταυτόχρονα σχέσεις φιλίας ανάμεσα σε θεούς και ανθρώπους. Δηλαδή, θεοί και άνθρωποι αναπτύσσουν μεταξύ τους προχωρημένες κοινωνικές σχέσεις. Για να είναι αρμονικές αυτές οι σχέσεις, πρέπει οι θνητοί να είναι συνεπείς και να μη λησμονούν να προσφέρουν κάθε τόσο θυσίες στους θεούς. Ο άνθρωπος που δε θυσιάζει στους θεούς δεν μπορεί και να ζητήσει τη βοήθειά τους. Για να πάρουν κάτι οι θνητοί από τους αθάνατους, πρέπει και να τους δώσουν κάτι. Γι' αυτό ο

Χρύσης υπενθυμίζει στον Απόλλωνα τις θυσίες που έχει κάνει προς τιμήν του. Είναι σαν να του λέει: «εγώ δεν ξέχασα ποτέ να σου θυσιάσω ταύρους και ερίφια. Οφείλεις λοιπόν να μου κάνεις τη χάρη και να τιμωρήσεις τους Αχαιούς». Και, όπως βλέπουμε παρακάτω, ο Απόλλωνας πείθεται και εισακούει τις παρακλήσεις του ιερέα του.

6.2.3. Οι αξίες, ο ανθρωπισμός και η φιλοσοφία

α) Οι ανδρώπινες ψυχές και ο Άδης

Στο στίχο 3, μαθαίνουμε ότι ο θυμός του Αχιλλέα έστειλε πολλές ψυχές ηρώων στον Άδη. Πρέπει να σταθούμε σε τρεις λέξεις του αρχαίου κειμένου: *προϊάπτω* («ροβολώ» στη μετάφραση), *ψυχή* (έτσι και στη μετάφραση) και *Ήιδης* («Άδης» στη μετάφραση). Στον Όμηρο, το ρήμα *προϊάπτω* σημαίνει πάντοτε «στέλνω κάποιον πρόωρα στον Κάτω Κόσμο». Το ουσιαστικό *ψυχή* προέρχεται από το ρήμα *ψύχω*, που σημαίνει «πνέω, φυσώ / ψυχραίνω, δροσίζω / ξεραίνω, στεγνώνω». *Ψυχή* είναι η πνοή, το πνεύμα, η ζωή. *Ήιδης* ή *Άδης* είναι ο βασιλιάς του Κάτω Κόσμου ή ο ίδιος ο Κάτω Κόσμος.

Πρέπει να προσέξουμε ιδιαίτερα τους στίχους 4-5, όπου ο Όμηρος μας λέει «κι έδωκεν αυτούς [δηλαδή τους ήρωες] αρπάγματα των σκύλων και των ορνέων». Στο αρχαίο κείμενο διαβάζουμε: *αὐτοὺς δὲ ἐλώρια τεῦχε κύνεσσιν / οἰωνοῖσιν τε πᾶσι*. Και προηγουμένως, στο στίχο 3, διαβάσαμε *πολλὰς δ' ἰφθίμους ψυχὰς Ἄϊδι προΐαψεν ἠρώων* («ανδράγαθες ροβόλησε πολλές ψυχές στον Άδη ηρώων»). Παρατηρούμε εδώ κάτι περίεργο. Στο στίχο 3 βρίσκουμε τη φράση *ψυχὰς ἠρώων* και στο στίχο 4 την αντωνυμία *αὐτούς*, που υπονοεί *τοὺς ἠρώας*. Έχουμε δηλαδή από τη μια μεριά τις ψυχές των ηρώων (που κατεβαίνουν στον Άδη) και από την άλλη τους ίδιους τους ήρωες (που τους κατασπαράζουν τα σκυλιά και τα όρνια). Γιατί ο ποιητής διαχωρίζει τους ήρωες από τις ψυχές τους;

Στον Όμηρο, η λέξη *ψυχή* δεν έχει την αφηρημένη σημασία που έχει σήμερα. (Την αφηρημένη έννοια της ψυχής ή του πνεύματος ο Όμηρος την αποδίδει με τις λέξεις *φρένες* και *κραδίη*.) Η *ψυχή* είναι το είδωλο του ανθρώπου, το οποίο επιζεί μετά το θάνατο και κατοικεί στον Άδη. Εκεί, στον Κάτω Κόσμο, η ψυχή διατηρεί τη μορφή του σώματος στο οποίο ανήκε, αλλά (όπως μαθαίνουμε από τη ραψωδία λ της *Οδύσσειας*) δεν έχει σαρκική υπόσταση, δεν μπορεί κάποιος να την αγγίξει με τα χέρια – μοιάζει δηλαδή με άδεια σκιά. Ας θυμηθούμε την Κίρκη, που είχε πει στον Οδυσσέα (στη ραψωδία κ της *Οδύσσειας*) ότι οι ψυχές περιφέρονται στον Άδη σαν άδειες σκιές με το νου τους σαλεμένο. Ας θυμηθούμε επίσης ότι, για να επικοινωνήσει με τις ψυχές (στη ραψωδία λ της *Οδύσσειας*), ο Οδυσσέας έπρεπε να τις αφήσει να πιουν αίμα, ώστε να ανακτήσουν τη μνήμη και το λογικό τους.

Για τον Όμηρο, όσο ο άνθρωπος είναι ζωντανός, η ψυχή του βρίσκεται συνήθως σε αδράνεια. Δηλαδή, υπάρχει απλώς μέσα του, χωρίς να κάνει οτιδήποτε. Κάνει αισθητή την παρουσία της μόνον όταν ο άνθρωπος λιποθυμάει ή βρίσκεται πολύ κοντά στην ώρα του θανάτου του. Και η μοναδική της λειτουργία είναι να αποχωρίζεται από το σώμα, την ώρα του θανάτου, και να παίρνει το δρόμο για τον Άδη. Το σώμα είναι αυτό που χαρακτηρίζει το ζωντανό άνθρωπο και, συνεπώς, αυτό μπορεί να ταυτιστεί μαζί του. Γι' αυτό και ο Όμηρος διαχωρίζει τους ήρωες από τις ψυχές τους. Τα σώματα που κατασπαράζονται από τα όρνια και τα σκυλιά είναι οι ήρωες. Οι ψυχές που κυλούν στον Άδη είναι απλά είδωλα των ηρώων. Αλλά γιατί ο Όμηρος μας δίνει τόσο παραστατικά τη φρικιαστική σκηνή της κατασπάραξης των σωμάτων;

Πολύ απλά, γιατί θέλει να κάνει ακόμα πιο τρομακτικές τις συνέπειες που είχε ο θυμός του Αχιλλέα. Μας λέει δηλαδή ότι, εξαιτίας αυτού του θυμού, όχι μόνο πέθαναν πολλοί ήρωες, αλλά και τα σώματα πολλών άλλων κατασπαράχθηκαν από τα σκυλιά και τα όρνια. Και γιατί αυτή η κατασπάραξη είναι τόσο τρομακτική; Δεν είναι το ίδιο πράγμα το να πεθάνει κανείς και το να κατασπαραχθεί το σώμα του; Για τον Όμηρο (και γενικά για τους Έλληνες, σε όλες τις περιόδους της αρχαιότητας) δεν είναι το ίδιο. Κι αυτό γιατί είναι ακλόνητη η πεποίθηση ότι τα σώματα των νεκρών πρέπει να θάβονται. Αν ένας νεκρός μείνει άταφος, δε θα πάρει ποτέ τη θέση του στο βασίλειο του Κάτω Κόσμου, όπου ανήκει. Το φάντασμα του θα είναι καταδικασμένο να περιπλανιέται αιώνια, χωρίς να βρίσκει λύτρωση. Και από αυτή την περιπλάνηση δε βλάπτεται μόνο ο νεκρός. Κινδυνεύουν και οι ζωντανοί. Αλλά πώς να θάψεις ένα σώμα που το έχουν κατασπαράξει τα σκυλιά και τα όρνια; Τρομερός (= καταστρεπτικός, ολέθριος) λοιπόν ο θυμός του Αχιλλέα, γιατί τρομερές είναι οι συνέπειές του.

Β) Η «βουλή» του Δία, το θεϊκό σχέδιο

Στο στίχο 5, ο Όμηρος μας λέει ότι, τόσο με το θυμό του Αχιλλέα όσο και με τις ολέθριες συνέπειες αυτού του θυμού, «η βουλή γενόνταν του Κρονίδα». Στο αρχαίο κείμενο έχουμε τη φράση *Διὸς δ' ἐτελείετο βουλή*. Το ρήμα *τελείομαι* σημαίνει «εκτελούμαι, εκπληρώνομαι». Το ουσιαστικό *βουλή* (ἡ) προέρχεται από το ρήμα *βούλομαι* (= θέλω, επιθυμώ, έχω στο νου μου) και σημαίνει «επιθυμία, θέληση, απόφαση (κυρίως των θεών) / σχέδιο». Φαίνεται λοιπόν πως όλα όσα έγιναν τα σχεδίασε, ή τουλάχιστον τα επιθυμούσε, ο Δίας. Αλλά, αν ισχύει αυτό, τότε προκύπτουν μια σειρά ερωτήματα. Δεν ευθύνεται ο Αχιλλέας για όλη αυτή την κατάσταση; Κι αν δεν ευθύνεται, ποια είναι η συμμετοχή του; Μήπως είναι ένα απλό εκτελεστικό όργανο του Δία; Η οργή του και οι συνέπειές της είναι σχέδιο του μεγάλου θεού; Κι αν ναι, γιατί θέλησε ο Δίας να εξελιχθούν έτσι τα πράγματα; Και, πάνω απ' όλα, τι συμβαίνει τελικά με τους θεούς; Επεμβαίνουν όποτε θέλουν στις ανθρώπινες υποθέσεις και καθορίζουν τις εξελίξεις όπως αυ-

τοί επιθυμούν; Κι αν ναι, τότε ποια είναι η ελευθερία την οποία έχει ο άνθρωπος; Μήπως είναι τελικά μια απλή μαριονέτα στα χέρια των θεών;

Αυτά τα ερωτήματα θα τεθούν ξανά και ξανά σε ολόκληρη την *Ιλιάδα*, όπως είδαμε να τίθενται και σε ολόκληρη την *Οδύσσεια*. Εδώ, στην πρώτη ενότητα, δεν παίρνουμε ξεκάθαρες απαντήσεις. Για το μόνο που είμαστε βέβαιοι είναι ότι οι θεοί επεμβαίνουν στη ζωή των ανθρώπων με τρόπο καταλυτικό. Η επέμβασή τους είναι συνήθως αυτόβουλη, αλλά μερικές φορές μπορεί να προκληθεί και από τους ίδιους τους ανθρώπους. Δεν είναι μόνο η βούληση του Δία που μας το βεβαιώνει αυτό. Είναι και ο Απόλλωνας που, όπως μαθαίνουμε στους στίχους 9-10, άναψε την έχθρα μεταξύ του Αγαμέμνονα και του Αχιλλέα και έστειλε στο στράτευμα των Αχαιών λοιμό «που εθέριζε τα πλήθη». Στους στίχους 48-52, βλέπουμε το θυμωμένο θεό να εξαπολύει τα τρομερά του βέλη εναντίον ανθρώπων και ζώων. Στους στίχους 17-18, ακούμε το Χρύση να εύχεται να φροντίσουν οι θεοί (δηλαδή να μεσολαβήσουν) ώστε οι Αχαιοί να κυριεύσουν την Τροία και να επιστρέψουν ευτυχισμένοι στην πατρίδα τους. Και στους στίχους 41-42 ακούμε πάλι τον ιερέα να παρακαλεί τον Απόλλωνα να τιμωρήσει τους Αχαιούς. Ας προσπαθήσουμε όμως να βάλουμε σε μια σειρά τα δεδομένα που προκύπτουν από αυτή την ενότητα. Για να το πετύχουμε αυτό, δεν πρέπει να ακολουθήσουμε τη σειρά με την οποία διηγείται τα γεγονότα ο ποιητής στο προοίμιο, αλλά να ξεκινήσουμε από το στίχο 12 και να τελειώσουμε με τους πρώτους στίχους του έπους. Έχουμε λοιπόν τα εξής:

Ο Χρύσης, ιερέας του Απόλλωνα, έρχεται στο στρατόπεδο των Αχαιών για να εξαγοράσει με λύτρα την ελευθερία της κόρης του, την οποία κρατάει ο Αγαμέμνονας. Ο Ατρείδης καταφρονεί το Χρύση, δεν κάνει δεκτό το αίτημά του και τον διώχνει με απειλές. Ο ιερέας παρακαλεί τον Απόλλωνα να τιμωρήσει τους Αχαιούς για την ανάρμοστη συμπεριφορά του αρχηγού τους. Ο θεός οργίζεται με τον Αγαμέμνονα, κατεβαίνει στην Τροία και στέλνει λοιμό στους Αχαιούς. Ταυτόχρονα, ανάβει έχθρα ανάμεσα στον Ατρείδη και στον Αχιλλέα. Οι δύο ήρωες φιλονικούν και έρχονται σε διάσταση (χωρίζονται). Ο Αχιλλέας θυμώνει και ο θυμός του αποδεικνύεται τρομερός, καταστροφικός. Εξαιτίας αυτού του θυμού, συμφορές πέφτουν πάνω στους Αχαιούς, πολλοί ήρωες πεθαίνουν και πολλών τα σώματα μένουν άταφα και κατασπαράζονται από σκυλιά και όρνια. Ο Δίας φαίνεται πως επιθυμεί όλη αυτή τη φοβερή κατάσταση – αν δεν την έχει σχεδιάσει ο ίδιος.

Η επεξεργασία αυτών των δεδομένων μάς οδηγεί στα εξής πρώτα συμπεράσματα σχετικά με το θέμα που εξετάζουμε:

- i) Η συμπεριφορά και οι ενέργειες των ανθρώπων δεν πηγάζουν από τους ίδιους, αλλά οφείλονται μάλλον στους θεούς. Οι θνητοί μοιάζουν να είναι μαριονέτες στα χέρια των αθανάτων.
- ii) Οι θεοί επεμβαίνουν όποτε και όπως θέλουν στις ανθρώπινες υποθέσεις και καθορίζουν τις εξελίξεις. Ωστόσο, κάποιες φορές οι άνθρωποι μπορούν να

- προκαλέσουν οι ίδιοι την επέμβαση των θεών (όπως γίνεται με το Χρύση), οπότε δεν μπορούμε να είμαστε και τόσο σίγουροι ότι είναι απλές μαριονέτες.
- iii) Ο Δίας φαίνεται να καταστρώνει κάποια σχέδια για πράγματα που αφορούν τους ανθρώπους. Η βούληση του μεγάλου θεού εκπληρώνεται, είτε το επιθυμούν είτε όχι οι άνθρωποι, και με οποιοδήποτε κόστος.

► 6.3. Οι θεοί της Ιλιάδας

6.3.1. Ο ανθρωπομορφισμός των θεών – Ανθρώπινοι θεοί

Ο ποιητής καλεί τη θεά (τη μούσα) να τον βοηθήσει στην αφήγηση της ιστορίας του. Ο Χρύσης επικοινωνεί με τον Απόλλωνα και μπορεί να τον πείσει να του κάνει κάποια χάρη. Ο Απόλλωνας οργίζεται με τον Αγαμέμνονα, στέλνει λοιμό στους Αχαιούς και βάζει τον Ατρείδη να μαλώσει με τον Αχιλλέα. Εμφανίζεται μάλιστα έξω από το στρατόπεδο των Αχαιών με μορφή πολεμιστή. Τέλος, ο Δίας κάνει τρομερά σχέδια για τους ανθρώπους και φροντίζει να εκπληρωθεί η βούλησή του με οποιοδήποτε κόστος για τους θνητούς. Μήπως όλα αυτά θυμίζουν περισσότερο τον κόσμο των ανθρώπων και λιγότερο τον κόσμο των θεών; Για να καταλάβουμε τι συμβαίνει, πρέπει να αφήσουμε για λίγο την *Ιλιάδα* και να ζητήσουμε τη συνδρομή της μυθολογίας, της ιστοριογραφίας και της φιλοσοφίας.

Στην αρχαία ελληνική μυθολογία, οι θεοί εμφανίζονται με ανθρώπινα χαρακτηριστικά και συναισθήματα. Πρώτα πρώτα, είναι θεοί προσωπικοί και όχι απρόσωποι. Ύστερα, σχετίζονται συνεχώς με τους θνητούς και συνάπτουν μαζί τους διαφόρων ειδών σχέσεις. Και, όσον αφορά τα στοιχεία που συγκροτούν το χαρακτήρα τους, μοιάζουν πάρα πολύ με τους ανθρώπους. Τόσο πολύ που θα μπορούσαμε να πούμε ότι δεν έπλασαν οι θεοί τους ανθρώπους αλλά οι άνθρωποι τους θεούς «κατ' εικόνα και καθ' ομοίωση». Γι' αυτό και (από τον Όμηρο και μετά) κάθε θεός συμβολίζει μία ή περισσότερες ανθρώπινες ιδιότητες. Ας θυμηθούμε την Αθηνά, που είναι η θεά της σοφίας, ή την Αφροδίτη, που είναι η θεά του έρωτα.

Αυτός ο ανθρωπομορφισμός είναι σε μεγάλο βαθμό δουλειά των ποιητών – και κυρίως του Ομήρου και του Ησίοδου. Αυτό μας το λέει και ο Ηρόδοτος, που γράφει στο δεύτερο βιβλίο των *Ιστοριών* του: «Και την προέλευση του κάθε θεού (ή αν όλοι τους υπήρχαν ανέκαθεν) και ποια μορφή είχαν, τα αγνοούσαν οι Έλληνες ως χτες και προχτές, που λέει ο λόγος. Γιατί πιστεύω ότι ο Ησίοδος και ο Όμηρος έζησαν μόλις τετρακόσια χρόνια πριν από μένα κι όχι περισσότερα. Λοιπόν αυτοί είναι που δημιούργησαν για τον ελληνικό κόσμο τη γενεαλογία των θεών και τους έδωσαν τις ονομασίες και μοίρασαν ανάμεσά τους τις θρη-

σκευτικές τελετές και που σκιαγράφησαν τη μορφή τους» (μετάφραση: Ηλίας Σπυρόπουλος). Βέβαια, οι ποιητές δεν εφηύραν τους θεούς. Ήταν όμως αυτοί που τους έδωσαν προσωπικότητα. Έτσι, οι θεοί λειτουργούν και ως σύμβολα των ανθρωπίνων ιδιοτήτων.

Γι' αυτό και ένας από τους δυναμικότερους επικριτές του δωδεκάθεου, ο Ξενοφάνης, κατηγόρησε τον Όμηρο και τον Ησίοδο ότι «αποδίδουν στους θεούς ό,τι άτιμο και επαίσχυντο έχουν οι άνθρωποι: την κλεψιά, τη μοιχεία και την αλληλοεξαπάτηση». Και, για να γελοιοποιήσει τον ανθρωπομορφισμό του ομηρικού δωδεκάθεου, σημειώνει: «αν τα βόδια, τ' άλογα ή τα λιοντάρια είχαν χέρια και μπορούσαν μ' αυτά να ζωγραφίσουν και να κάνουν έργα όπως οι άνθρωποι, θα έπλαθαν εικόνες των θεών όμοιες με άλογα τα άλογα και όμοιες με βόδια τα βόδια και θα τους έδιναν ίδια με τα δικά τους σώματα». Και μάλλον είχε δίκιο ο Ξενοφάνης. Οι δώδεκα θεοί έχουν όλα τα προτερήματα αλλά και όλες τις αδυναμίες των ανθρώπων. Και φυσικά, ως θεοί, έχουν όλα αυτά τα χαρακτηριστικά σε υπέρτατο βαθμό. Θα έλεγε κανείς πως οι Έλληνες εφηύραν τους θεούς για να δικαιολογήσουν όλες τις δικές τους ιδιότητες. Γι' αυτό και πρέπει να βλέπουμε τους δώδεκα Ολύμπιους σαν σύμβολα και όχι σαν αληθινές θεϊκές οντότητες.

6.3.2. Σχέσεις μεταξύ θεών και ανθρώπων

α) Θεά (μούσα) και ποιητής

Όπως και στην *Οδύσσεια*, έτσι και εδώ ο ποιητής, στην αρχή του έπους του, επικαλείται μια θεότητα και την παρακαλεί να ψάλει, να τραγουδήσει το ποίημα. Στην *Οδύσσεια* ο Όμηρος αποκαλεί αυτή τη θεότητα «μούσα». Στην *Ιλιάδα* την αποκαλεί «θεά». Πρόκειται ωστόσο για την ίδια θεότητα, που δεν είναι άλλη από τη μούσα της επικής ποίησης, την οποία ο Ησίοδος ονομάζει Καλλιόπη. Οι επικοί ποιητές εμπνέονταν κι από άλλες θεότητες (π.χ. από τον Απόλλωνα), αλλά κατεξοχήν βοηθός τους ήταν η μούσα. Γιατί όμως χρειάζονταν κάποια θεότητα να τους βοηθήσει; Η απάντηση σε αυτό το ερώτημα είναι εύκολη, αν θυμηθούμε ότι τα έπη αφηγούνται ιστορικά γεγονότα τα οποία διαδραματίστηκαν σ' ένα πολύ μακρινό παρελθόν και στα οποία συμμετείχαν, εκτός από τους ανθρώπους, και οι θεοί.

Τέσσερις περίπου αιώνες χωρίζουν τον Όμηρο από τα γεγονότα που προσπαθεί να αφηγηθεί. Κατά τη διάρκεια αυτών των αιώνων, τα σχετικά με τον Τρωικό πόλεμο μεταφέρονταν από τη μία γενιά στην άλλη μέσω της προφορικής διήγησης (αφού δεν υπήρχαν τεχνικά μέσα καταγραφής και διάσωσης, όπως είναι η γραφή, η ηχογράφιση, η βιντεοσκόπηση κτλ.). Με το πέρασμα όμως των χρόνων, οι άνθρωποι ξεχνούσαν τις λεπτομέρειες και συγκρατούσαν μόνο το γενικό περίγραμμα της ιστορίας. Ταυτόχρονα, παράλλαζαν συχνά τα γεγονότα και τα

πρόσωπα που συμμετείχαν σε αυτά. Τέλος, ήταν αδύνατον να γνωρίζουν (αφού ήταν θνητοί) τι συνέβαινε στον κόσμο των θεών ή στον Κάτω Κόσμο. Πώς θα μπορούσε λοιπόν ένας επικός ποιητής, με τις μικρές δυνάμεις που έχει ως θνητός, να αφηγηθεί μόνος του γεγονότα τόσο μακρινά και τόσο σημαντικά; Κάτι τέτοιο είναι αδύνατο. Για να πετύχει το στόχο του, ο ποιητής χρειάζεται τη βοήθεια μιας θεότητας.

Όταν μελετήσαμε την *Οδύσσεια*, είδαμε με ποιον τρόπο η μούσα βοηθούσε τον ποιητή. Είδαμε δηλαδή τι είδους σχέση είχε η θεότητα με το δημιουργό των επών. Ας θυμηθούμε αυτή τη σχέση. Ο Όμηρος, και μαζί οι άνθρωποι της εποχής του, πίστευαν πως μία θεότητα είναι αυτή που φυτεύει, κυριολεκτικά, τα τραγούδια στις καρδιές των ποιητών. Ο ποιητής δεν είναι ένας τεχνίτης που κατασκευάζει ολομόναχος τα ποιήματά του, αλλά παίζει το ρόλο του ενδιάμεσου, του μεταφραστή, του ερμηνευτή. Κάποια θεότητα πλάθει τα τραγούδια, στη συνέχεια τα λέει στον ποιητή και αυτός, με τη σειρά του, τα «μεταφράζει» σε γλώσσα κατανοητή από όλους και τα φανερώνει στους ακροατές του.

Πρέπει να προσέξουμε ότι ο ποιητής δεν εμφανίζεται, εδώ, σαν δαιμονισμένος, σαν θεόληπτος, σαν ένα υπνωτισμένο μέντιουμ, ας πούμε, μέσω του οποίου μιλάει η θεότητα – μια τέτοια αντίληψη είναι μεταγενέστερη της εποχής του Ομήρου. Μοιάζει περισσότερο με το διερμηνέα που παρεμβάλλεται ανάμεσα σε δυο πλευρές που δε μιλούν την ίδια γλώσσα. Γι' αυτό και, όταν ο Όμηρος καλεί τη θεά (τη μούσα), δεν της ζητάει να τον βοηθήσει σε θέματα μορφής αλλά σε θέματα περιεχομένου. Επικαλείται τη θεά (τη μούσα) **γι' αυτό που θα πει** (για το θυμό του Αχιλλέα ή για τον άντρα τον πολύτροπο) και όχι για το **πώς θα το πει**. Η γλώσσα και ο ρυθμός, οι λέξεις και οι μελωδίες που θα χρησιμοποιήσει είναι υπόθεση δική του και όχι της θεότητας. Η θεά (η μούσα) τού λέει απλώς την ιστορία, του δίνει, δηλαδή, το υλικό που αυτός θα χύσει στη δική του φόρμα.

Αν θέλαμε να χρησιμοποιήσουμε σύγχρονες εικόνες για να εξηγήσουμε καλύτερα το τι στ' αλήθεια συνέβαινε, θα παρομοιάζαμε τον ποιητή μ' ένα δημοσιογράφο και τη θεότητα μ' έναν πληροφοριοδότη. Η θεά (η μούσα) κατέχει μια πληροφορία, μια γνώση, που δεν την ξέρουν οι πολλοί. Αλλά αυτή τη γνώση δεν μπορεί –ή δε θέλει– να την κοινοποιήσει, να τη μεταβιβάσει η ίδια στο κοινό. Έτσι, έρχεται και τη δίνει στον ποιητή. Αυτός, με τα μέσα που έχει στη διάθεσή του, μεταφράζει την πληροφορία στη γλώσσα των πολλών και τη δημοσιοποιεί.

Και πρέπει να τονιστεί ότι οι πληροφορίες που δίνει η θεότητα στον ποιητή είναι πληροφορίες πραγματικές. Οι μούσες μιλάνε πάντα τη γλώσσα της αλήθειας. Οι ίδιες είπαν στον Ησίοδο, όταν τις συνάντησε στον Ελικώνα, ότι, παρ' όλο που μερικές φορές λένε ψέματα, αυτό που τις χαρακτηρίζει είναι η δύναμη του αληθινού λόγου. Αυτές γνωρίζουν την αλήθεια τόσο για το μέλλον όσο και για το παρελθόν. Και έχουν επιλέξει ως συνεργάτες τους, ως ανθρώπινους φύλακες της αλήθειας για το παρελθόν, τους ποιητές. Με τη δική τους χάρη, ο ποιητής παρα-

λαμβάνει αυτή την –κρυφή για τους πολλούς– αλήθεια και, χρησιμοποιώντας τα δικά του τεχνικά βοηθήματα, τη μεταδίδει στους ακροατές του. Στις σχέσεις της με τους ανθρώπους, η θεότητα εμφανίζεται εδώ ως προστάτιδα και βοηθός.

β) Απόλλωνας και Χρύσης

Στους στίχους 37-43, βλέπουμε την ιδιαίτερη σχέση που έχει ο Χρύσης με τον Απόλλωνα. Ο ιερέας προσεύχεται στο θεό και του ζητάει μία χάρη: να τιμωρήσει τους Αχαιοούς. Έχει μεγάλη σημασία το γεγονός ότι, προτού διατυπώσει το αίτημά του, ο Χρύσης θυμίζει (με δύο ρητορικές υποθέσεις) στον Απόλλωνα ότι και ναό του έχτισε και πολλές θυσίες έκανε προς τιμήν του. Είναι δηλαδή σαν να του λέει: «εγώ ήμουν εντάξει απέναντί σου, γι' αυτό κάνε κι εσύ το ίδιο και εκπλήρωσε την επιθυμία μου». Και ο Απόλλωνας εισακούει τις παρακλήσεις του ιερέα του και κατεβαίνει από τον Όλυμπο για να τιμωρήσει τους Αχαιοούς.

Το ότι ο Όμηρος βάζει στο στόμα του Χρύση τα συγκεκριμένα λόγια δεν είναι τυχαίο. Η υπενθύμιση του ιερέα προς το θεό μάς αποκαλύπτει πού κυρίως στηρίζονται οι σχέσεις ανάμεσα στους θεούς και στους ανθρώπους. Για να πάρουν κάτι οι θνητοί από τους αθανάτους, πρέπει να τους δώσουν κάτι. Κι αυτό κυρίως που πρέπει να τους δώσουν είναι οι θυσίες. Για να έχει μούτρα ένας άνθρωπος να ζητήσει κάτι από ένα θεό και για να έχει πιθανότητες να το πάρει, πρέπει να είναι συνεπής και να μην ξεχνάει την ιερή υποχρέωσή του να προσφέρει θυσίες σ' αυτό το θεό.

Ας θυμηθούμε την πρώτη «αγορά» των θεών στη ραψωδία α της *Οδύσσειας*, όπου η Αθηνά λέει στο Δία: «ως πότε αλύγιστη θα παραμένει η βουλή σου; Ο Οδυσσεύς δεν ήταν που θυσίες σου χάριζε στην ευρύχωρη Τροία, πλάι στ' αργίτικα καράβια;» (στίχοι 69-71). Η Αθηνά παρακαλεί εδώ το Δία να δώσει ένα τέλος στο μαρτύριο του Οδυσσέα. Για να τον πείσει, του θυμίζει (με μία ρητορική ερώτηση) ότι ο Οδυσσεύς ποτέ δεν ξεχνούσε να θυσιάζει προς τιμήν του. Ενεργεί δηλαδή η θεά με τον τρόπο που ενεργεί και ο Χρύσης στην ενότητα της *Ιλιάδας* που εξετάζουμε. Και καθώς η Αθηνά μεσολαβεί για λογαριασμό του Οδυσσέα, τα λεγόμενά της μπορούν να μεταφραστούν ως εξής: «Δία, οφείλεις να δώσεις σ' έναν άνθρωπο που σου έχει δώσει».

Συνεπώς, οι σχέσεις των ανθρώπων με τους θεούς είναι σχέσεις δοσοληψίας. Στηρίζονται δηλαδή στην αρχή «σου δίνω για να μου δώσεις» (στα λατινικά: «do ut des»). Τέτοιου είδους σχέσεις με το θείο έχουν οι λαϊκοί άνθρωποι σε όλες τις εποχές, ακόμα και τις πιο πρόσφατες. Ας δούμε τι λέει σχετικά ο μεγάλος λογογράφος μας Γεώργιος Μέγας (*Ελληνικά εορταί και έθιμα της λαϊκής λατρείας*, Αθήνα, 1979, σ. 7): «Όταν στα χρόνια της Κατοχής (1941-1944) έλειψε και σ' αυτόν τον κατεξοχήν τόπο του λαδιού, τη Μεσσηνία, το λάδι, η γριά που έτρωγε πια τα χόρτα της στεγνά, χωρίς κόμπο λάδι, το καντήλι της εμπρός στο εικόνισμα της Παναγίας δεν το άφηνε σβηστό. Το ολίγο λάδι που εξοικονομούσε το είχε μόνο

για το καντήλι της και το πρωί, φεύγοντας για το χωράφι της, σταυροκοπιόταν εμπρός στο εικόνισμα της Παναγίας και έλεγε: “Καλό βράδυ, Παναΐτσα μου, προσκυνώ τη χάρη σου, με το καλό να ξαναρθώ στο σπίτι μου, η βοήθειά σου θα με ξαναφέρει!” Το νόημα όμως της προσευχής της φανερώνουν τα εξής λόγια της ίδιας της γριάς: “Είχα μούτρα να ειπώ τόσα λόγια, αν άφηνα τα εικονίσματά μου στο σκοτάδι;” (δηλαδή, με σβηστό το καντήλι)».

6.3.3. Οι θεοί και η εξέλιξη της πλοκής

α) Ο Δίας

Στο στίχο 5, μαθαίνουμε πως, με όλα αυτά τα φοβερά γεγονότα, «η βουλή γελόνταν του Κρονίδη». Συνεπώς, ο Δίας φαίνεται να παίζει το σημαντικότερο ρόλο στην εξέλιξη της πλοκής, αφού όλα όσα συμβαίνουν πηγάζουν από τη δική του βούληση. Χωρίς να ξέρουμε ακόμα γιατί, ο Δίας επιθυμεί το θυμό του Αχιλλέα και τις ολέθριες συνέπειες που έχει αυτός ο θυμός στους Αχαιούς. Κι επειδή ο θυμός είναι το κεντρικό θέμα του έπους, ο Δίας είναι αυτός που εξελίσσει κατά τη βούλησή του την πλοκή της *Ιλιάδας*. (Βλ. και 6.2.3., β, «Η “βουλή” του Δία, το θεϊκό σχέδιο», σ. 40-42.)

β) Ο Απόλλωνας

Μαζί με το Δία την πλοκή εξελίσσει και ο Απόλλωνας. Αυτός είναι που οργίζεται με τον Αγαμέμνονα, στέλνει λοιμό στους Αχαιούς και βάζει τον Ατρείδη να μαλώσει με τον Αχιλλέα. Σ’ αυτή την ενότητα δεν είναι και τόσο ξεκάθαρο αν προηγείται η βούληση του Δία και ακολουθεί η παρέμβαση του Απόλλωνα. Έτσι όπως μας δίνει ο ποιητής την εξέλιξη των γεγονότων, φαίνεται να προηγείται η παρέμβαση του Απόλλωνα. Αυτό όμως δε σημαίνει αυτόματα και ότι η παρέμβαση του Απόλλωνα είναι σημαντικότερη από αυτήν του Δία. Επειδή ο Δίας είναι ανώτερος θεός από τον Απόλλωνα (και λογικά η δική του βούληση υπερισχύει), επειδή από τον τρωικό θρύλο ξέρουμε ότι ο Δίας μάχεται στο πλευρό των νικητών Αχαιών, ενώ ο Απόλλωνας στο πλευρό των ηττημένων Τρώων (και συνεπώς η παρέμβαση του Δία είναι στο τέλος πιο σημαντική από αυτήν του Απόλλωνα), κι επειδή στην *Οδύσσεια* είδαμε ότι τα πάντα εξελίσσονται με βάση ένα μεγάλο θεϊκό σχέδιο, στην κατάσταση του οποίου πρωτοστατεί ο Δίας (παρ’ όλο που δε θέλει να το δείξει), μένουμε, εδώ, στο γεγονός ότι και ο Απόλλωνας (όπως και ο Δίας) παίζει καθοριστικό ρόλο στην εξέλιξη της πλοκής. (Βλ. και 6.2.3., β, «Η “βουλή” του Δία, το θεϊκό σχέδιο», σ. 40-42.)

6.3.4. Οι θεοί και η ανθρώπινη τύχη, δράση και συμπεριφορά

Ο Απόλλωνας και ο Δίας

Είδαμε πιο πάνω (6.2.3., β, «Η “βουλή” του Δία, το θεϊκό σχέδιο», σ. 40-42) ότι οι θεοί επεμβαίνουν στις ανθρώπινες υποθέσεις και καθορίζουν τη συμπεριφορά, τη δράση και την τύχη των θνητών. Ο Απόλλωνας το αποδεικνύει περίτρανα, αφού στέλνει λοιμό στους Αχαιούς και βάζει τον Αγαμέμνονα να μαλώσει με τον Αχιλλέα. Αλλά το αποδεικνύει και ο Δίας, αφού όλα όσα γίνονται δεν είναι παρά η εκπλήρωση της δικής του επιθυμίας.

► 6.4. Η *Ιλιάδα* και η ιστορία

α) Οι ναοί

Στο στίχο 39, ο Χρύσης ισχυρίζεται ότι έχτισε ναό για τον Απόλλωνα. Εδώ έχουμε να κάνουμε μ' έναν από τους γνωστούς αναχρονισμούς του Ομήρου, καθώς η λατρεία των θεών μέσα σε ναούς αρχίζει μόλις την εποχή κατά την οποία ο ποιητής ζει και δημιουργεί. Την εποχή στην οποία αναφέρεται η *Ιλιάδα* οι θεοί λατρεύονταν συνήθως στο ύπαιθρο ή σε απλά ιερά, που δεν μπορούν να ονομαστούν ναοί. Τον ίδιο αναχρονισμό είδαμε και στην *Οδύσσεια* (π.χ. στη ραψωδία ζ, στο στίχο 13, όπου μάθαμε ότι ο Ναυσίθοος έχτισε ναούς για τους θεούς στη νέα πατρίδα των Φαιάκων).

β) Η καύση των νεκρών

Στο στίχο 52, διαβάζουμε «και των νεκρών παντού πυρές εκαίαν». Μας λέει, δηλαδή, ο Όμηρος ότι οι Αχαιοί άναβαν νεκρικές πυρές για να κάψουν τους νεκρούς τους. Πρόκειται για έναν ακόμη αναχρονισμό του Ομήρου, αφού η αποτέφρωση, η καύση των νεκρών, μάλλον δεν ήταν ο κυρίαρχος τρόπος κήδευσης την εποχή του Τρωικού πολέμου. Οι Αχαιοί συνήθιζαν να θάβουν τους νεκρούς τους και όχι να τους καίνε. Την εποχή κατά την οποία ζει ο Όμηρος συνυπάρχουν και οι δύο τρόποι κήδευσης των νεκρών. Αργότερα, η καύση των νεκρών κυριαρχεί έναντι του ενταφιασμού. Ας δούμε όμως τι λέει σχετικά ο Αιμίλιος Μιρό (*Η καθημερινή ζωή στην εποχή του Ομήρου*, εκδόσεις Παπαδήμα, Αθήνα, 1995, σ. 234-235):

«Για πολύ καιρό επικρατούσε η άποψη, με βάση τα ομηρικά ποιήματα, ότι η αποτέφρωση ήταν η καθιερωμένη επιτάφια διαδικασία, που εφαρμοζόταν κανονικά κι ακόμη αποκλειστικά, στην πιο παλιά ελληνική κοινωνία. Ο Όμηρος δε φαίνεται να γνωρίζει παρά μόνο αυτή τη διαδικασία. Η αποτέφρωση, τόσο στην *Ιλιάδα* όσο και στην *Οδύσσεια*, είναι αγωνιώδες αίτημα των ψυχών. [...] Σύμφωνα με τον Όμηρο, η αποτέφρωση δίνει στις ψυχές των νεκρών την οριστική ανάπαυση, ανοίγοντάς τους τις πόρτες της κατοικίας του Άδη. [...] Η ψυχή του νεκρού

που κήκε εγκαταλείπει οριστικά τον κόσμο των ζωντανών, κι ο τελευταίος δεν έχει πια να φοβηθεί τίποτα απ' αυτή.

»Ο Όμηρος παρουσιάζεται, λοιπόν, σαν ένας φλογερός οπαδός, σχεδόν σαν ένας ενθουσιώδης απόστολος της αποτέφρωσης. Αυτό οφείλεται, αναμφίβολα, στο γεγονός ότι το κάψιμο των πτωμάτων (υπαγορευμένο από μία αντίληψη ζωής στο υπερπέραν, που πιθανώς να μην ήταν η πιο διαδεδομένη και η πιο δημοφιλής) είχε ανάγκη υπεράσπισης. Απ' αυτό προέρχεται και ο προσηλυτικός χαρακτήρας των απόψεων του Ομήρου.

»Οι ανασκαφές μάς πληροφόρησαν, πράγματι, ότι στους πρώτους αιώνες του ομηρικού πολιτισμού η αποτέφρωση πολύ απείχε από το να είναι η αποκλειστική μέθοδος ταφής, ή έστω και η πιο συχνή. Ιδιαίτερα στο κοιμητήριο του Διπύλου, στην Αθήνα, οι πιο αρχαίοι τάφοι είναι, σχεδόν αποκλειστικά, τάφοι ενταφιασμού. Μόνο σιγά σιγά οι μεγάλες οικογένειες της Αθήνας προσχώρησαν στη μέθοδο της αποτέφρωσης, αλλά ο ενταφιασμός εξακολουθούσε να χρησιμοποιείται πλατιά». Βέβαια, πρέπει να σημειώσουμε ότι και στην περίπτωση της αποτέφρωσης, οι στάχτες του νεκρού θάβονταν σε τάφο.

► 6.5. Οι ήρωες της *Ιλιάδας*: Χαρακτήρες – Ψυχογραφία – Ποιητική δικαίωση

α) Αχιλλέας

Δεν μπορούμε από την ενότητα αυτή να βγάλουμε πολλά συμπεράσματα για τον χαρακτήρα και την ψυχοσύνθεση του Αχιλλέα, αφού τα μόνα στοιχεία που μας δίνει ο ποιητής είναι η φιλονικία του με τον Αγαμέμνονα και ο τρομερός θυμός του, που είχε ολέθριες συνέπειες για τους Αχαιούς. Επιπρόσθετα, ο Όμηρος διευκρινίζει ότι για τη φιλονικία των δύο ηρώων ευθύνεται ο Απόλλωνας και ότι με το θυμό του Αχιλλέα εκπληρώνεται η επιθυμία του Δία. Πράγμα που σημαίνει πως ο Αχιλλέας μπορεί να είναι απλώς ένα εκτελεστικό όργανο των θεών. Ωστόσο, αν τολμούσαμε μια πρώτη και πρόχειρη σκιαγράφιση του χαρακτήρα του, θα λέγαμε ότι ο Αχιλλέας είναι ένας άνθρωπος παθιασμένος, που ενεργεί περισσότερο με βάση τα συναισθήματά του και λιγότερο με βάση τη λογική του.

Πρέπει όμως να είμαστε πολύ προσεκτικοί στις κρίσεις μας, αφού ο ποιητής, στο στίχο 7, αποκαλεί τον Αχιλλέα «θείο», δηλαδή ευγενή στην ψυχή, ευγενικό, άριστο. Τέλος, δεν πρέπει να ξεχνάμε ότι ο κόσμος της *Ιλιάδας* είναι κόσμος ηρωικός κι ότι οι ήρωες ενός έπους (ενός καλλιτεχνικού δηλαδή δημιουργήματος) οφείλουν να εξυπηρετούν με τη συμπεριφορά τους τα σχέδια του ποιητή. Ας μείνουμε λοιπόν στη διαπίστωση ότι έχουμε να κάνουμε με έναν ήρωα παθιασμένο, που δικαιώνεται ποιητικά, αφού ο θυμός του (δηλαδή το πάθος του) είναι το κεντρικό θέμα του ποιήματος.

β) Αγαμέμνονας

Η ενότητα αυτή μας δίνει αρκετά στοιχεία για τον Αγαμέμνονα. Στους στίχους 6-7, μαθαίνουμε ότι φιλονίκησε με τον Αχιλλέα. Στο στίχο 11, ακούμε ότι καταφρόνησε έναν ιερέα. Στο στίχο 24, πληροφορούμαστε ότι δεν έλαβε υπόψη του την απόφαση της συνέλευσης των Αχαιών. Τέλος, στους στίχους 26-32, γινόμαστε μάρτυρες του προσβλητικού τρόπου με τον οποίο συμπεριφέρεται στο Χρύση, που έχει έρθει στο στρατόπεδο των Αχαιών με διπλή ιδιότητα – αυτήν του ιερέα και αυτήν του ικέτη. Μάλιστα, ο στίχος 28 είναι ιδιαίτερα αποκαλυπτικός, αφού μας δείχνει ότι ο Αγαμέμνονας αμφισβητεί τον ίδιο τον Απόλλωνα, λέγοντας στο Χρύση ότι δε θα τον βοηθήσουν το σκήπτρο και το στέμμα του θεού.

Φαίνεται λοιπόν πως έχουμε να κάνουμε μ' έναν άνθρωπο ιδιαίτερα σκληρό, ασεβή και εγωιστή, που δε λογαριάζει ούτε τους ανθρώπους ούτε τους θεούς και κάνει πάντοτε το δικό του, ασκώντας με απόλυτο τρόπο την εξουσία που του δίνουν οι τίτλοι του (άρχων των ανδρών, βασιλεύς, κοσμήτορας λαών) και η θέση του στο στράτευμα των Αχαιών. Όπως όμως με τον Αχιλλέα, έτσι και με τον Αγαμέμνονα πρέπει να είμαστε πολύ προσεκτικοί στις κρίσεις μας. Κι αυτό γιατί σχετικά εύκολα μπορούμε να βρούμε «ελαφρυντικά» για τη συμπεριφορά του Ατρείδη.

Καταρχήν, ξέρουμε ότι την έχθρα ανάμεσα στον Αγαμέμνονα και στον Αχιλλέα την άναψε ο Απόλλωνας. Ύστερα, από τον τρωικό θρύλο γνωρίζουμε ότι ο Απόλλωνας είναι θεός εχθρικός προς τον Αγαμέμνονα (και τους Αχαιούς), αφού μάχεται στο πλευρό των Τρώων. Επίσης, ξέρουμε ότι η αδερφή του Απόλλωνα, η Άρτεμη, ήταν αυτή που ευθυνόταν για τη θυσία της Ιφιγένειας, της αγαπημένης κόρης του Αγαμέμνονα. Τέλος, μπορούμε να υποθέσουμε ότι, στα πλαίσια του ηρωικού κόσμου, ένας μεγάλος βασιλιάς και αρχιστράτηγος ενός πανίσχυρου στρατεύματος οφείλει, κατά κάποιον τρόπο, να εμφανίζεται σκληρός και να παραβλέπει συχνά τη βούληση των πολλών. Ωστόσο, τα «ελαφρυντικά» αυτά πρέπει επίσης να τα αντιμετωπίσουμε με προσοχή και σκεπτικισμό. Είναι πολύ νωρίς ακόμη για να βγάλουμε ασφαλή συμπεράσματα για την προσωπικότητα του Αγαμέμνονα.

Άλλωστε, δεν πρέπει να ξεχνάμε ότι γενικότερα όλοι οι ήρωες ενός επικού ποιήματος είναι, ως ένα βαθμό, «θύματα» και του ίδιου του ποιητή, αφού καλούνται να δικαιώσουν με τη συμπεριφορά τους το δικό του ποιητικό σχέδιο. Και καθώς γνωρίζουμε ότι κεντρικό θέμα της *Ιλιάδας* είναι ένας ολέθριος θυμός, δεν πρέπει λογικά να περιμένουμε ήρωες «θετικούς» – με τον τρόπο που εμείς σήμερα ερμηνεύουμε εξωπονητικά τη θετικότητα των ηρώων. Όπως και να έχουν τα πράγματα, θα πρέπει να περιμένουμε τη συνέχεια για να κρίνουμε και τον Αγαμέμνονα και τους άλλους πρωταγωνιστές του έπους, προσέχοντας πάντα να τους βλέπουμε μέσα στον ηρωικό και στον ποιητικό κόσμο στον οποίο ανήκουν. Προς το παρόν, μένουμε μόνο στο γεγονός ότι, σε αυτή την ενότητα, ο Αγαμέμνονας παρουσιάζεται ως ένας ήρωας που εύκολα γεννάει αντιπάθεια στο σύγχρονο αναγνώστη, που αφήνει ερωτηματικά ως προς το ηρωικό του ήθος, αλλά που ταυτόχρονα φαίνεται

να βρίσκει την ποιητική του δικαίωση, αφού με τη συμπεριφορά του προκαλεί την οργή του Χρύση, που, με τη σειρά της, προωθεί τον ποιητικό μύθο.

γ) Χρύσης

Με μια πρώτη επιφανειακή προσέγγιση, ο Χρύσης προκαλεί τη συμπάθειά μας. Είναι ηλικιωμένος (στίχοι 26 και 33), θεοσεβής (στίχοι 39-41) και καλός πατέρας (αφού έρχεται να εξαγοράσει με λύτρα την ελευθερία της κόρης του). Αν όμως δούμε κάπως πιο ψυχρά τα πράγματα, υπάρχουν δύο σημεία στα οποία θα πρέπει να σταθούμε με ιδιαίτερη προσοχή. Στους στίχους 17-19, ακούμε τον ιερέα να εύχεται να κατακτήσουν οι Αχαιοί την Τροία και να επιστρέψουν ευτυχισμένοι στην πατρίδα τους – αρκεί βέβαια να του δώσουν πίσω την κόρη του. Ξέρουμε όμως ότι ο Χρύσης βρίσκεται με το μέρος των Τρώων, αφού και η πόλη του είναι σύμμαχος της Τροίας και ο θεός τον οποίο υπηρετεί μάχεται στο πλευρό των Τρώων. Μάλιστα, οι Αχαιοί έχουν κατακτήσει την πατρίδα του Χρύση και, προφανώς, προξένησαν σ' αυτή μεγάλες καταστροφές. Συνεπώς, με την ευχή του ο Χρύσης εμφανίζεται ως ένας άνθρωπος που βάζει το προσωπικό του συμφέρον (την απελευθέρωση της κόρης του) πάνω από το συμφέρον του θεού του και του λαού του, οι οποίοι επιθυμούν την ήττα των Αχαιών.

Επίσης, στους στίχους 41-42, ακούμε το Χρύση να ζητεί την τιμωρία όλων ανεξαιρέτως των Δαναών. Είδαμε όμως νωρίτερα (στους στίχους 22-24) ότι μόνο ο Αγαμέμνονας του φέρθηκε προσβλητικά και δε δέχτηκε να απελευθερώσει την κόρη του, ενώ οι υπόλοιποι Αχαιοί έσπευσαν να προτείνουν να γίνουν δεκτά τα λύτρα. Εμφανίζεται λοιπόν ο Χρύσης ως υπέρμετρα και άκριτα εκδικητικός, αφού ζητάει την τιμωρία χιλιάδων ανθρώπων, τη στιγμή που φταίχτης είναι ένας μόνο άνθρωπος, ο Αγαμέμνονας. Όσο κι αν θέλουμε να τον δικαιολογήσουμε, επικαλούμενοι το βαθύ πόνο του πατέρα και την πληγωμένη αξιοπρέπεια του ιερέα, το γεγονός παραμένει γεγονός. Θα περιμέναμε από ένα σοφό γέροντα και θεοσεβή ιερέα μεγαλύτερη αίσθηση της δικαιοσύνης.

Αλλά και πάλι πρέπει να είμαστε ιδιαίτερα προσεκτικοί στις κρίσεις μας. Δεν πρέπει να βγάζουμε τους ήρωες από το ηρωικό και ποιητικό τους περιβάλλον και να τους κρίνουμε με τα δικά μας μέτρα και σταθμά. Ο Χρύσης εμφανίζεται αντιφατικός στη συμπεριφορά του. Πότε όμως είναι «σωστός»; Όταν εύχεται υπέρ των (εχθρών του) Αχαιών ή όταν ζητάει την τιμωρία τους; Εξαρτάται από ποια οπτική γωνία βλέπουμε τα πράγματα. Τα βλέπουμε από την πλευρά των συμπατριωτών του Χρύση και των συμμάχων τους Τρώων, που επιθυμούν την ήττα των εχθρών τους; Τα βλέπουμε από την πλευρά των Αχαιών; Ή μήπως από την πλευρά του ποιητή, που θέλει με κάθε τρόπο να ολοκληρωθεί το ποιητικό του σχέδιο; Κρίνουμε το Χρύση ως πατέρα, ως ιερέα και εχθρό των Αχαιών ή ως ήρωα ενός έπους; Ή μήπως και με τις τρεις ιδιότητές του; Τέλος, τι βάζουμε εμείς πρώτο; Το προσωπικό ή το συλλογικό συμφέρον; Ας μείνουμε προς το πα-

ρόν στη διαπίστωση ότι η συμπεριφορά του Χρύση είναι αντιφατική και μας προκαλεί ανάμεικτα συναισθήματα, αλλά ο ήρωας φαίνεται να δικαιώνεται ποιητικά, αφού ανοίγει (με την παράκλησή του στον Απόλλωνα) το χορό των συμφορών των Αχαιών, τις οποίες έχει ήδη προαναγγείλει ο ποιητής.

► **6.6. Μορφολογικά στοιχεία: Η τέχνη του Ομήρου**

α) Το προοίμιο

Όπως είδαμε στην *Οδύσσεια*, προοίμιο είναι η εισαγωγή, ο πρόλογος του έπους. Ένα τυπικό επικό προοίμιο χωρίζεται σε τρία μέρη: στην επίκληση (ο ποιητής επικαλείται τη μούσα), στη διήγηση (ο ποιητής δίνει συνοπτικά την υπόθεση του έπους) και στην παράκληση (ο ποιητής παρακαλεί τη μούσα να αρχίσει την αφήγηση των γεγονότων από ένα συγκεκριμένο σημείο ή από όποιο σημείο αυτή θέλει). Το προοίμιο της *Ιλιάδας* έχει επίκληση (στίχος 1) και διήγηση (στίχοι 2-7), αλλά δεν έχει παράκληση. Το σημαντικότερο όμως στοιχείο του προοιμίου της *Ιλιάδας* είναι η αναγγελία του κεντρικού θέματος, που γίνεται στον πρώτο στίχο.

Ο ποιητής παρακαλεί τη θεά να ψάλει τη *μῆνιν* του Πηλιάδη Αχιλλέα. Αν ανασύρουμε από τη μνήμη μας το προοίμιο της *Οδύσσειας*, θα δούμε ότι εκεί ο Όμηρος ζητάει από τη μούσα να του ανιστορήσει τον «άντρα τον πολύτροπο». Ενώ δηλαδή η *Οδύσσεια* αρχίζει με ένα άτομο (τον πολύτροπο άντρα, που στη συνέχεια καταλαβαίνουμε ότι είναι ο Οδυσσέας), η *Ιλιάδα* αρχίζει με μια διάθεση (τη *μῆνιν*, την οργή, το θυμό). Υποκείμενο δηλαδή της δράσης είναι εδώ η *μῆνις* και όχι ο Αχιλλέας. Αλλιώς, ο ποιητής θα άρχιζε το έπος κάπως έτσι: «ψάλλε, θεά, πώς κάποτε οργίστηκε ο Πηλιάδης Αχιλλέας» ή «ψάλλε, θεά, τον Αχιλλέα που κάποτε οργίστηκε».

Δεν έχουμε λοιπόν να κάνουμε με ένα άτομο ή με ένα εξωτερικό γεγονός αλλά με μια κατάσταση οργής, θυμού, δηλαδή με μία διαδικασία που συμβαίνει στο εσωτερικό (στην ψυχή) ενός ανθρώπου. Η προοπτική συνεπώς του έπους είναι εσωτερική και όχι εξωτερική. «Η αφήγηση προχωρά προοδευτικά, βήμα προς βήμα, από ένα εσωτερικό σημείο προς το εξωτερικό και συμπεριλαμβάνει όλο και μεγαλύτερες ενότητες, ώσπου τελικά γίνεται ορατό το σύνολο» (Joachim Latacz, *Όμηρος, ο θεμελιωτής της ευρωπαϊκής λογοτεχνίας*, εκδόσεις Παπαδήμα, Αθήνα, 2000, σ. 111).

Τη *μῆνιν* αυτή, που είναι το υποκείμενο της δράσης, ο ποιητής την ονομάζει *οὐλομένην*, δηλαδή «καταστρεπτική, ολέθρια, θανατηφόρα» – και γι' αυτό «καταραμένη» (ο Πολυλάς αποδίδει τη φράση *μῆνιν οὐλομένην* με τη φράση «τρομερό θυμό», αλλά η απόδοσή του δεν είναι πετυχημένη). Δεν αξιολογείται δηλαδή εδώ μόνο ο Αχιλλέας, αλλά και –κυρίως– η ψυχική του διάθεση, η οργή του. «Η *μῆνις* διαπράττει κάτι, είναι ένοχη για αυτό, και για τον λόγο αυτόν είναι καταραμένη.

Εδώ λοιπόν δεν αναγγέλλεται απλώς η ιστορία ενός ευγενούς ήρωα και των κατορθωμάτων του, αλλά η αφήγηση της εσωτερικής κατάστασης ενός ανθρώπου και των επιπτώσεών της. Το ενδιαφέρον δεν επικεντρώνεται τόσο σε αυτά που κάνει ο άνθρωπος, αλλά σε αυτά που του συμβαίνουν (και θεμελιώνουν τις πράξεις του). Δικαιολογημένα λοιπόν ονόμασαν τη διαδικασία αυτή *εσωτερίκευση* και τάση για *ψυχολογική ανάλυση των δεδομένων του μύθου*. Αυτή η τάση είναι διάχυτη σε ολόκληρη την *Ιλιάδα*. Μετατοπίζει το μυθικό συμβάν κατά μία βαθμίδα βαθύτερα, στο εσωτερικό, και παράλληλα το ερμηνεύει. Έτσι, η *Ιλιάδα* γίνεται ερμηνεία του τρωικού μύθου» (Joachim Latacz, *ό.π.*, σ. 112-113). Έτσι, με αφορμή τη *μῆνιν* του Αχιλλέα, ο Όμηρος ερμηνεύει και μεταπλάθει τον τρωικό μύθο σε επικό ποίημα.

Ας δούμε λίγο πιο αναλυτικά τα πράγματα. Στους στίχους 2-3, ο ποιητής τονίζει ότι η *μῆνις* του Αχιλλέα «έγινε στους Αχαιούς αρχή πολλών δακρῶν / που ανδράγαθες ροβόλησε πολλές ψυχές στον Άδη». Η *μῆνις*, δηλαδή, που θα μπορούσε να είναι μια θετική δύναμη, αν στρεφόταν εναντίον των Τρώων και ωθούσε τον Αχιλλέα σε σπουδαία κατορθώματα, είναι εδώ μία δύναμη εντελώς αρνητική, αφού στρέφεται εναντίον των συντρόφων του ήρωα και τους βυθίζει στο πένθος. Τι συμβαίνει λοιπόν; Γιατί ο Όμηρος επιλέγει μιαν ολότελα αρνητική δύναμη για να την κάνει κεντρικό θέμα του έπους του; Τι σόι ηρωικό ποίημα είναι αυτό; Πού είναι η λάμψη των ηρώων και τα σπουδαία τους κατορθώματα;

Είναι ολοφάνερο ότι ο ποιητής ανατρέπει εδώ τη «φυσική» τάξη ενός έπους και αντιστρέφει την κατεύθυνση της αφήγησης. «Αυτό που θα έπρεπε να είναι δύναμη που στρέφεται προς τα έξω (θετική *μῆνις* εναντίον των εχθρών) γίνεται αδυναμία που στρέφεται προς τα μέσα (αρνητική *μῆνις* εναντίον των Αχαιών και του ίδιου του Αχιλλέα). Το ηρωικό στοιχείο δεν εμφανίζεται με τη συνηθισμένη λάμψη του, αλλά ως κάτι το σκοτεινό, σχεδόν απειλητικό» (Joachim Latacz, *ό.π.*, σ. 113). Αυτή η εντύπωση γίνεται ακόμα πιο ισχυρή στους στίχους 4-5: «κι έδωκεν αυτούς (τους ήρωες) αρπάγματα των σκύλων / και των ορνέων». Έχουμε εδώ μία εικόνα που προκαλεί ανείπωτη φρίκη. Τα άταφα σώματα των νεκρών Αχαιών κατασπαράζονται από σκυλιά και όρνια. Οι ψυχές αυτών των κατασπαραγμένων ηρώων δε θα βρουν ποτέ τους ανάπαυση και λύτρωση, δε θα ανήκουν ούτε στον κόσμο των ζωντανών ούτε στον κόσμο των νεκρών. Τι θέση έχει μια τόσο φρικτή εικόνα στο προοίμιο ενός έπους; Τι επιδιώκει με αυτήν ο ποιητής;

Προφανώς, ο Όμηρος θέλει με αυτή την εικόνα να υπερτονίσει τις ολέθριες συνέπειες που είχε για τους Αχαιούς η οργή του Αχιλλέα. Αν σκεφτούμε ότι η *Ιλιάδα* συντέθηκε για να απαγγέλλεται σε ακροατές που γνώριζαν καλά και την επική ποίηση και τα σχετικά με τον τρωικό μύθο, μπορούμε εύκολα να καταλάβουμε το σοκ, την ταραχή που θα πάθαιναν ακούγοντας για πρώτη φορά ένα τέτοιο προοίμιο. «Το έπος για τον πόλεμο των [ένδοξων] προγόνων γύρω από το οχυρό της Τροίας αρχίζει εδώ με μια εικόνα βαθύτατης ατίμωσης, κάτι που δεν μπορούσε ασφαλώς να περάσει απαρατήρητο από το κοινό, αλλά δημιουργούσε

μια συναισθηματική αναστάτωση. Έχει ασφαλώς δίκιο ο αρχαίος σχολιαστής που παρατηρεί σχετικά: *Η ταραχή που προκαλεί το προοίμιο στον ακροατή υπερβαίνει το συνηθισμένο μέτρο. Πάνω απ' όλα, τα λόγια αυτά θα πρέπει να προκαλούσαν αγανάκτηση, αγανάκτηση εναντίον του υπαίτιου, του Αχιλλέα, και της καταραμένης οργής του. Με αυτό τον τρόπο, κλονίζεται η ανάγκη του κοινού για αρμονία και μέσα του ξυπνά ένα αίσθημα αποστροφής, πιθανότατα όχι μόνο εναντίον του ήρωα αλλά και εναντίον του δημιουργού του»* (Joachim Latacz, *ό.π.*, σ. 114).

Η πρόθεση λοιπόν του Ομήρου, στο προοίμιο της *Ιλιάδας*, είναι να σοκάρει, να ταράξει τους ακροατές (και τους σημερινούς αναγνώστες). Γι' αυτό και κλιμακώνει ακόμα περισσότερο την ένταση. Ο στίχος 5 κλείνει με την εντυπωσιακή διαπίστωση «και η βουλή γενόνταν του Κρονίδα». Για όλα τα φριχτά πράγματα, που ακούσαμε προηγουμένως, υπαίτιος είναι ο Δίας! Τι συμβαίνει λοιπόν; Γιατί ανατρέπονται οι βεβαιότητές μας; Ποιο είναι τελικά το ποσοστό ευθύνης του Αχιλλέα; Και τι είχε στο νου του ο μεγάλος θεός όταν επέτρεπε να γίνουν όσα έγιναν; «Ο ποιητής συνειδητά δημιουργεί αυτήν την τεταμένη ατμόσφαιρα μυστηρίου και αμέσως επιστρέφει στο σημείο εκκίνησής του, την οργή. Ως το τέλος του 5ου στίχου προλαβαίνει ξανά και ξανά τις μελλοντικές επιπτώσεις αυτής της οργής και μας επιτρέπει να δούμε όλο και ευρύτερα πεδία που επηρεάζονται από αυτήν: πρώτα τον στρατό των Αχαιών, έπειτα τον Κάτω Κόσμο και τελικά, με την μνεία του Δία ως υποκινητή, ακόμη και τον Όλυμπο. Δημιουργείται η εντύπωση ότι ολόκληρο το σύμπαν έχει γεμίσει από την οργή του Αχιλλέα» (Joachim Latacz, *ό.π.*, σ. 115-116).

Κι αφού από τη Γη κατεβήκαμε στον Άδη και σκαρφαλώσαμε μετά στον Όλυμπο, προσγειωνόμαστε τώρα, με τους στίχους 6-7, και πάλι στον κόσμο των θνητών, ακριβώς ανάμεσα στον Αγαμέμνονα και στον Αχιλλέα, που φιλονικούν. Εδώ τελειώνει το προοίμιο. Με μαεστρία ο ποιητής κατόρθωσε να ταράξει το κοινό του, κλονίζοντας συθέμελα τα τρία κέντρα του κόσμου του: τη Γη, τον Άδη και τον Ουρανό. Μία συναισθηματική κατάσταση πέρα από τα συνηθισμένα μέτρα, η οργή του Αχιλλέα, διαπότισε τα πάντα και ανέτρεψε όλες τις βεβαιότητες που έδινε ο τρωικός μύθος. Ένας ευγενής και δοξασμένος άντρας, ο Αχιλλέας, έστρεψε την οργή του εναντίον των δικών του ανθρώπων και του ίδιου του εαυτού του, αντί να τη στρέψει εναντίον των εχθρών. Αντί να πετυχαίνουν λαμπρές νίκες και να κάνουν σπουδαία κατορθώματα, οι ήρωες κατακυλούν ανήμποροι στον Άδη ή μένουν άταφοι και κατασπαράζονται από σκυλιά και όρνια. Τέλος, ένας μεγάλος θεός και θεματοφύλακας της δικαιοσύνης, ο Δίας, επιθύμησε, αν δε σχεδίασε, όλα αυτά τα φριχτά πράγματα που δύσκολα μπορεί να τα χωρέσει ανθρώπινος νους.

Μέσα σε 7 μόλις στίχους, ο Όμηρος κατόρθωσε όχι μόνο να μεταπλάσει τον τρωικό μύθο σ' ένα «αλλόκοτο» έπος με κεντρικό «ήρωα» την οργή (!), αλλά και να δημιουργήσει ανείπωτη ταραχή σ' ένα κοινό που άλλα πράγματα περίμενε ν' ακούσει. Με το κλείσιμο του προοιμίου, αρχίζει το μαρτύριο των ερωτημάτων

που ζητούν επιτακτικά απαντήσεις. Γιατί ο Δίας θέλησε όσα θέλησε; Ποια είναι η ευθύνη του Αχιλλέα; Με ποιον τρόπο ξετυλίχτηκαν τα γεγονότα και γιατί κατέληξαν εκεί που κατέληξαν; Πώς προκλήθηκε η φιλονικία ανάμεσα στον Αγαμέμνονα και στον Αχιλλέα; Βασανιστικά ερωτήματα, στα οποία ο ακροατής (και ο αναγνώστης) δεν προλαβαίνει να απαντήσει. Δεν προλαβαίνει καν να τα βάλει σε μια σειρά. Κι εκεί που παραδέρνει πελαγωμένος, έρχεται ο ποιητής να θέσει ο ίδιος το πρώτο, το αρχικό ερώτημα, για να συνδέσει το προοίμιο με την επική αφήγηση: «Και απ' τους θεούς ποιος άναψε την έχθραν μεταξύ τους;» (στίχος 8). Από εδώ και πέρα, αφηνόμαστε ολότελα στις διαθέσεις του ποιητή, ικετεύοντάς τον σχεδόν να ξεδιαλύνει το μυστήριο στο οποίο μας βύθισε αριστοτεχνικά.

Το προοίμιο έχει εκπληρώσει με το παραπάνω τη λειτουργία του. Με την επίκληση στη θεά (τη μούσα), κατονόμασε το θέμα του έπους – την οργή του Αχιλλέα. Με τους στίχους 2-5, μας έδωσε το αφηγηματικό σχέδιο και τα τρία κύρια σημεία του – την πρώτη αιτία της οργής (βούληση του Δία), την έκρηξη της οργής (φιλονικία Αγαμέμνονα και Αχιλλέα) και τις ολέθριες συνέπειες αυτής της οργής (θάνατοι και κατασπαράξεις άταφων σωμάτων). «Το προοίμιο όμως πέτυχε πολύ περισσότερα πράγματα. Δεν προαναγγέλλει την αφήγηση ολόκληρου του τρωικού μύθου ή συγκεκριμένων τμημάτων του, αλλά μόνον ενός μεμονωμένου σημείου (της οργής του Αχιλλέα), που το κοινό δεν μπορεί καταρχήν να τοποθετήσει με ακρίβεια στο ευρύτερο πλαίσιο του μύθου. Τονίζει ιδιαίτερα τη σημασία αυτού του μεμονωμένου σημείου, φορτίζοντάς το συναισθηματικά: με τον τρόπο αυτόν, κατορθώνει να δημιουργήσει έναν ασυνήθιστα υψηλό βαθμό αγωνίας» (Joachim Latacz, *ό.π.*, σ. 118).

β) Η εισαγωγή στην επική αφήγηση

Ο ποιητής μάς εισάγει στην επική αφήγηση με ένα ερώτημα: «Και απ' τους θεούς ποιος άναψε την έχθραν μεταξύ τους;» (στίχος 8). Αφού προηγουμένως δημιούργησε τις συνθήκες ώστε να γεννηθούν μέσα μας μια σειρά ερωτήματα, έρχεται τώρα ο ίδιος για να θέσει ευθέως το θεμελιακό ερώτημα από το οποίο θα αρχίσουν να ξετυλίγονται τα γεγονότα. Ποιος θεός άναψε την έχθρα ανάμεσα στον Αγαμέμνονα και στον Αχιλλέα; Έχει σημασία το γεγονός ότι ο Όμηρος δε ρωτάει «ποιος;», αλλά «ποιος θεός;». Με αυτό τον τρόπο διευκρινίζει ευθύς εξαρχής ότι η αιτία όλων όσα πρόκειται να αφηγηθεί πρέπει να αναζητηθεί στον κόσμο των θεών. Έτσι, μας υποβάλλει έντεχνα την αντίληψη ότι υπαίτιοι για όλα όσα συμβαίνουν στους ανθρώπους είναι οι θεοί.

Στο στίχο 9, ο ποιητής δίνει αμέσως την απάντηση στο ερώτημα που ο ίδιος έθεσε. Ο θεός που άναψε την έχθρα ανάμεσα στον Αγαμέμνονα και στον Αχιλλέα είναι ο Απόλλωνας. Αξίζει να προσέξουμε ότι στο αρχαίο κείμενο ο Όμηρος δε λέει «Απόλλων», αλλά «Αητοῦς καὶ Διὸς υἱός». Στο στίχο 5, ακούσαμε ότι με όσα έγιναν εκπληρώνονταν η βουλή του Δία. Και τώρα ακούμε ότι υπαίτιος για τη φιλονικία των δυο μεγάλων ηρώων είναι ο γιος του Δία. Η μορφή και η βούληση

του Κρονίδη κυριαρχεί λοιπόν στο όλο σκηνικό. Στο λογικό ερώτημά μας «γιατί έκανε ό,τι έκανε ο Απόλλωνας;», ο ποιητής απαντάει αμέσως «γιατί οργίστηκε με τον Αγαμέμνονα». Σαν να μη μας έφτανε η οργή του Αχιλλέα, έχουμε τώρα και την οργή του Απόλλωνα! Πρέπει λοιπόν να το πάρουμε απόφαση: πρωταγωνιστής σ' αυτό το παράξενο επικό ποίημα είναι η οργή...

Το αμέσως επόμενο ερώτημα που γεννιέται μέσα μας είναι «γιατί οργίστηκε με τον Αγαμέμνονα ο Απόλλωνας;». Λογικά, περιμένουμε αμέσως την απάντηση του ποιητή. Αλλά ο Όμηρος δε δείχνει να βιάζεται. Πριν μας πει, στο στίχο 11, ότι οργίστηκε με τον Ατρείδη επειδή «του εκαταφρόνησε τον Χρύσην ιερέα», μας λέει πρώτα ότι ο οργισμένος Απόλλωνας «έφερε λάβρα στον στρατόν που εθέριζε τα πλήθη». Και ωρύτερα μας είχε πει ότι ο Απόλλωνας έβαλε τον Αγαμέμνονα και τον Αχιλλέα να μαλώσουν. Αντί δηλαδή να μας δώσει πρώτα την αιτία της οργής του θεού, ο ποιητής μάς δίνει τις συνέπειες αυτής της οργής. Μήπως θυμίζει κάτι αυτό; Μα και βέβαια. Θυμίζει τους πρώτους στίχους του έπους, όπου και πάλι ο Όμηρος πρώτα μας έδωσε τις ολέθριες συνέπειες της οργής του Αχιλλέα και ύστερα την αιτία αυτής της οργής. Να θεωρήσουμε το γεγονός τυχαίο; Αν το κάνουμε, θα φανούμε αφελείς. Μέσα σε 11 στίχους, ο Όμηρος δύο φορές αναφέρεται στην οργή και δύο φορές μάς δίνει πρώτα τις συνέπειές της κι ύστερα την αιτία της. Είναι σαν να μας λέει: «Μη δίνετε σημασία στην αιτία, αλλά στα αποτελέσματα. Αυτά έχουν το ζουμί...». Και καλά θα κάνουμε να τον ακούσουμε.

Όπως και το προοίμιο, έτσι και η εισαγωγή στην επική αφήγηση κυριαρχείται από ερωτήσεις. Μήπως σημαίνει κάτι αυτό; Μήπως ο ποιητής επιχειρεί να μας πει από την αρχή ότι θα ακούσουμε ένα επικό ποίημα στο οποίο θα τίθενται ξανά και ξανά μικρότερης ή μεγαλύτερης σημασίας ερωτήματα; Μήπως δηλαδή έχουμε να κάνουμε με ένα έπος ερωτημάτων; Και αν ναι, θα λάβουμε άραγε απαντήσεις στα ερωτήματά μας; Ή μήπως θα μείνουμε με την απορία; Όλα αυτά θα τα διαπιστώσουμε στη συνέχεια. Προς το παρόν, μένουμε μόνο στις διαπιστώσεις. Καιρός να αφήσουμε στην άκρη τα ερωτήματα και να δούμε τα ίδια τα γεγονότα να ξετυλίγονται μπροστά μας. Με ποια σειρά; Με αυτήν: ο Αγαμέμνονας καταφρονεί το Χρύση, ιερέα του Απόλλωνα. Ο Απόλλωνας οργίζεται, στέλνει λοιμό στους Αχαιούς και σπέρνει τη διχόνοια ανάμεσα στον Αγαμέμνονα και στον Αχιλλέα. Και πάνω σε όλα αυτά τα φοβερά και τρομερά, πέφτει βαριά η σκιά –ποιου άλλου;– του Δία...

γ) Η εναλλαγή της τριτοπρόσωπης αφήγησης και του λόγου των ίδιων των ηρώων

Η επική αφήγηση αρχίζει ουσιαστικά από το στίχο 12. Μέχρι και το στίχο 52, βλέπουμε να εναλλάσσονται η τριτοπρόσωπη αφήγηση (από τον ίδιο τον ποιητή) και ο λόγος των πρωταγωνιστών:

- i) Στίχοι 12-15: τριτοπρόσωπη αφήγηση.
- ii) Στίχοι 16-21: λόγος του Χρύση (παράκληση προς τους Αχαιούς και διατύπωση του αιτήματός του).

- iii) Στίχοι 22-25: τριτοπρόσωπη αφήγηση.
- iv) Στίχοι 26-32: λόγος του Αγαμέμνονα (απόρριψη του αιτήματος του Χρύση και απειλές).
- v) Στίχοι 33-36: τριτοπρόσωπη αφήγηση.
- vi) Στίχοι 37-42: λόγος του Χρύση (προσευχή στον Απόλλωνα).
- vii) Στίχοι 43-52: τριτοπρόσωπη αφήγηση.

Με αυτή την εναλλαγή, ο ποιητής δημιουργεί ποικιλία στο λόγο και κάνει πιο ενδιαφέρουσα και πιο άμεση την αφήγηση. Αντί να διηγηθεί ο ίδιος αυτά που λένε οι ήρωες, τους δίνει το λόγο, φέρνοντάς τους έτσι πιο κοντά μας και κάθοντάς τους πιο ζωντανές τις σκηνές που ξετυλίγονται.

δ) Η εμφάνιση του οργισμένου θεού

Στους στίχους 43-52, ο Όμηρος περιγράφει την κατάβαση του οργισμένου Απόλλωνα από τον Όλυμπο και το ξέσπασμα της οργής του πάνω στους Αχαιούς. Η εικόνα έχει εκπληκτική δύναμη. Συμπιέζοντας το χώρο, αφού δεν περιγράφει τη διαδρομή την οποία ακολουθεί ο Απόλλωνας, ο ποιητής στέκεται στον ηχητικό και οπτικό απόηχο των κινήσεων του θεού. Με κάθε κίνηση του Απόλλωνα τα βέλη βροντούν πάνω του και ο ίδιος μοιάζει με τη νύχτα καθώς προχωρεί προς το στρατόπεδο των Αχαιών. Ο ηχητικός και ο οπτικός απόηχος συνεχίζονται ακόμα κι όταν ο θεός σταματάει να βαδίζει και κάθετα «άντικρυ των πλοίων». Βλέπουμε τώρα το πρώτο βέλος να φεύγει και ακούμε τον τρομερό αχό που βγάζει το ασημένιο τόξο. Στη συνέχεια, βλέπουμε τα πικροφόρα ακόντια να φεύγουν το ένα πίσω από το άλλο. Αλλά τώρα η ηχητική εντύπωση έχει μετατοπιστεί στο στρατόπεδο των Αχαιών, αφού εύκολα μπορούμε να φανταστούμε τις κραυγές αγωνίας και πόνου που προκαλούν τα βέλη του θεού. Η εικόνα κλείνει με μία σχεδόν βουβή οπτική εντύπωση: παντού καίνε οι πυρές των νεκρών.

Ας σταθούμε για λίγο στις λέξεις και στις φράσεις που κυριαρχούν στην εικόνα: κατέβη, (*βῆ κάτω*), θυμωμένος (*χωόμενος κῆρ*), τόξον (*τόξον*), ολόκλειστην φαρέτραν (*ἀμφηρεφέα φαρέτρην*), εβρόντησαν τα βέλη (*ἐκλαγξαν ὀϊστοί*), χολωμένος (*χωόμενος*), όμοιαζε την νύκτα (*νυκτὶ ἑοικώς*), αχός τρομερός (*δεινὴ κλαγγή*), πικροφόρ' ακόντια (*βέλος ἔχεπενκές*), νεκρών πυρές (*πυρραὶ νεκύων*). Η περιγραφή αρχίζει με την κατάβαση του θυμωμένου θεού από τον Όλυμπο. Τόσο η κίνηση προς τα κάτω όσο και ο θυμός του Απόλλωνα δεν προμηνύουν τίποτε καλό. Υποψιαζόμαστε βέβαια, ήδη από τη στιγμή που εισάκουσε τις προσευχές του Χρύση, ότι ο θεός θα τιμωρήσει τους Αχαιούς, αλλά δε γνωρίζουμε το μέγεθος της ποινής.

Το γεγονός ότι ο Απόλλωνας κατεβαίνει θυμωμένος αποτελεί μία πρώτη ένδειξη. Έχει σημασία ότι στο αρχαίο κείμενο ο ποιητής δε λέει απλώς *χωόμενος* (= θυμωμένος), αλλά *χωόμενος κῆρ* (= χολωμένος, θυμωμένος, οργισμένος στην καρδιά του). Τη λέξη *κῆρ* (*τὸ*) χρησιμοποιεί ο Όμηρος κυρίως για να δηλώσει την καρδιά ως έδρα της βούλησης. Ταυτόχρονα όμως, στον Όμηρο πάλι, η λέξη *Κῆρ*

(ή) δηλώνει τη θεά του θανάτου ή του ολέθρου, η οποία περιφέρεται στα πεδία της μάχης φορώντας ρούχα κόκκινα από το αίμα. Η κατάβαση λοιπόν του οργισμένου στην καρδιά Απόλλωνα από τον Όλυμπο θα μπορούσε να ανακαλέσει στη μνήμη του αρχαίου ακροατή την κατάβαση της Κήρας στο πεδίο της μάχης. Υπέρ αυτής της άποψης συνηγορεί και το γεγονός ότι ο Απόλλωνας είναι πάνοπλος, με τόξο και ολόκλειστη φαρέτρα, σαν να ετοιμάζεται να πολεμήσει σε κάποιο πεδίο μάχης. Μάλιστα, καθώς κινείται, τα βέλη βροντούν μέσα στη φαρέτρα του, λες και βιάζονται να βγουν έξω και να ξεχυθούν προς το στόχο τους.

Μοιάζει με τη νύχτα ο Απόλλωνας καθώς προχωρεί προς το στρατόπεδο των Αχαιών. Η παρομοίωση είναι κάτι παραπάνω από αποκαλυπτική. Η λέξη *νύξ* (ή) χρησιμοποιείται συχνά για να δηλώσει καθετί σκοτεινό και φοβερό. Στον Όμηρο βρίσκουμε τη λέξη συνδεμένη με το θάνατο: *κελαινή νύξ* «νύχτα του θανάτου». Ο Όμηρος πάλι αποκαλεί τη νύχτα (όπως και την Κήρα) *όλοή*, δηλαδή «καταστρεπτική, ολέθρια, φονική». Συνεπώς, ο οργισμένος Απόλλωνας κατεβαίνει σαν φονική νύχτα, μοιάζει με τη νύχτα του θανάτου, φέρνει το θάνατο. Κι όταν πια σταματάει και ρίχνει το πρώτο βέλος (*ιός* = «βέλος», αλλά και «δηλητήριο»), *κλαγγή δεινή* βγαίνει από το ασημένιο τόξο του. *Κλαγγή δεινή*: ήχος φοβερός, τρομερός, φριχτός, άγριος, σκληρός, ήχος θανάτου. Είμαστε πλέον σχεδόν βέβαιοι ότι ο Απόλλωνας είναι, εδώ, ο θεός του θανάτου.

Πλήττει, χτυπάει πρώτα τα σκυλιά και τα μουλάρια. Κι αμέσως μετά ρίχνει τα πικροφόρα ακόντιά του στους ανθρώπους. Ο ποιητής ξεκινάει από το λιγότερο σημαντικό θέμα, το χτύπημα των σκυλιών (που ελάχιστη αξία έχουν για τους Αχαιούς), προχωρεί στο περισσότερο σημαντικό, το χτύπημα των μουλαριών (που είναι πολύτιμα για τους στρατιώτες), και καταλήγει στο πιο σπουδαίο, στο χτύπημα των ίδιων των ανθρώπων. Χρησιμοποιεί δηλαδή το «νόμο των τριών»: σκυλιά – μουλάρια – άνθρωποι (βλ. και ερώτηση 8 του σχολικού βιβλίου, σ. 36).

Βέλος έχεπενκές εξαπολύει ο τρομερός θεός εναντίον των Αχαιών. Βέλος δηλαδή οξύ, διαπεραστικό, αλλά και πικρό σαν φαρμάκι, σαν δηλητήριο ή πικρό σαν το θάνατο. Και έρχεται ο τελευταίος στίχος για να διώξει κάθε αμφιβολία. *Αίει δέ πυραι νεκύων καίοντο θαμειαί* («αδιάκοπα έκαιγαν πυκνές οι φωτιές των νεκρών, οι νεκρικές πυρές»). Και πυκνές (δηλαδή πολλές, η μία κοντά στην άλλη) ήταν οι φωτιές και αδιάκοπα έκαιγαν. Άρα, οι νεκροί ήταν πολλοί – πάρα πολλοί. Έχουμε λοιπόν μια εικόνα στην οποία κυριαρχεί ο θάνατος, από τον πρώτο στίχο μέχρι τον τελευταίο. Πόσο όμως αριστοτεχνικά «ζωγραφίζει» αυτή τη φριχτή εικόνα ο Όμηρος! Σε εννιά ολόκληρους στίχους (43-51) ο θάνατος δεν αναφέρεται πουθενά καθαρά. Υποβάλλεται έμμεσα, και μάλιστα σταδιακά, κλιμακωτά. Ακόμα και στο δέκατο στίχο (52) δεν ακούμε τη λέξη θάνατος. Βλέπουμε μόνο τις φωτιές των νεκρών να καίνε πυκνές και αδιάκοπα. Ο θάνατος είναι ο ίδιος ο θεός. Είναι δηλαδή ένας θάνατος θεϊκός, μια θεϊκή τιμωρία.

► 6.7. Η *Ιλιάδα* και η *Οδύσσεια*

α) Ομοιότητες

- i) Οι ανθρωπόμορφοι θεοί επεμβαίνουν στις ανθρώπινες υποθέσεις και καθορίζουν την εξέλιξή τους.
- ii) Ένα θεϊκό σχέδιο είναι η πρώτη αρχή από την οποία πηγάζουν όλα όσα συμβαίνουν.
- iii) Η οργή παίζει σημαντικό ρόλο και στα δύο έπη. Στην *Ιλιάδα* έχουμε την οργή του Απόλλωνα και του Αχιλλέα, ενώ στην *Οδύσσεια* την οργή του Ποσειδώνα.

β) Διαφορές

- i) Σε αντίθεση με την *Ιλιάδα*, η *Οδύσσεια* έχει δύο επιμέρους προοίμια: το προοίμιο του ποιητή και το προοίμιο της μούσας. Επίσης, από το προοίμιο της *Ιλιάδας* λείπει η παράκληση.
- ii) Θέμα της *Οδύσσειας* είναι ένας ήρωας (ο Οδυσσέας) και οι περιπέτειές του. Θέμα της *Ιλιάδας* είναι μια συναισθηματική κατάσταση (η οργή) και οι συνέπειές της.
- iii) Η υπόθεση της *Ιλιάδας* ξετυλίγεται κατά τη διάρκεια του Τρωικού πολέμου (πολεμικό έπος). Η υπόθεση της *Οδύσσειας* ξετυλίγεται μετά τον Τρωικό πόλεμο (μεταπολεμικό έπος).

7

ΑΠΑΝΤΗΣΕΙΣ ΣΤΙΣ ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ ΤΟΥ ΣΧΟΛΙΚΟΥ ΒΙΒΛΙΟΥ

1

Ποιο είναι το θέμα της *Ιλιάδας* και πώς το οριοθετεί χρονικά ο ποιητής;

☑ ΑΠΑΝΤΗΣΗ:

Στο στίχο 1, ο ποιητής καλεί τη θεά (τη μούσα) να ψάλει τον τρομερό θυμό (*μῆνιν*) του Αχιλλέα και, στους στίχους 2-5, μας δίνει συνοπτικά τις ολέθριες συνέπειες που είχε για τους Αχαιούς αυτός ο θυμός. Τόσο οι συνέπειες όσο και η επίκληση της μούσας, μας οδηγούν στο συμπέρασμα ότι ο θυμός του Αχιλλέα είναι το κεντρικό θέμα του έπους. (Αν ανατρέξουμε στην Εισαγωγή του σχολικού βιβλίου, και πιο συγκεκριμένα στην ενότητα «Περιεχόμενο, θέμα και δομή της *Ιλιάδας*», στις σελίδες 9-10, θα βεβαιωθούμε ότι ο θυμός του Αχιλλέα αποτελεί την αφετηρία και το κύριο θέμα της *Ιλιάδας* και ότι διατρέχει ολόκληρο το έπος και καθορίζει την εξέλιξή του.)

Για να δούμε πώς οριοθετεί χρονικά το θέμα του ο ποιητής, θα πρέπει, παράλληλα με την προσεκτική ανάγνωση του κειμένου, να ανατρέξουμε τόσο στην Εισαγωγή του σχολικού βιβλίου όσο και στην περιληπτική αναδιήγηση της ραψωδίας Α. Κι αυτό γιατί στην πρώτη ενότητα του κειμένου δε μας δίνεται ξεκάθαρα

η χρονική αλληλουχία των γεγονότων. Το μόνο στοιχείο που μας δίνει εδώ ο ποιητής είναι τα εξής: ο Απόλλωνας έβαλε τον Αχιλλέα και τον Αγαμέμνονα να μαλώσουν μεταξύ τους, επειδή ο αρχιστράτηγος φέρθηκε άσχημα στον ιερέα Χρύση, και έστειλε λοιμό στους Αχαιούς.

(Στη σελίδα 9 της Εισαγωγής του σχολικού βιβλίου, μαθαίνουμε ότι το περιεχόμενο της *Ιλιάδας* είναι ο Τρωικός πόλεμος και ότι ο ποιητής εστιάζει την προσοχή του στις τελευταίες 51 ημέρες πριν από την άλωση της Τροίας. Επίσης, στη σελίδα 12, βλέπουμε ότι η *μῆνις* του Αχιλλέα τοποθετείται στην 11η ημέρα του ημερολογίου του έπους. Τέλος, στις σελίδες 12-15, βεβαιωνόμαστε για τη σειρά με την οποία συνέβησαν τα γεγονότα, βλέπουμε το ημερολόγιο της *Ιλιάδας*. Συνδυάζοντας όλα αυτά τα στοιχεία, μπορούμε να πούμε ότι ο ποιητής οριοθετεί χρονικά το θυμό του Αχιλλέα 40 ημέρες πριν από το τέλος του έπους και 11 ημέρες μετά την άφιξη του Χρύση στο στρατόπεδο των Αχαιών.)

2 Ποιοι είναι οι πρωταγωνιστές της ενότητας (άνθρωποι και θεοί) και ποιος είναι ο ρόλος τους (ολοφάνερος ή αφανής);

☑ ΑΠΑΝΤΗΣΗ:

Σ' αυτήν την ενότητα πρωταγωνιστούν:

α) ο Δίας: ο ρόλος του, αν και απλώς αναφέρεται επιγραμματικά, είναι μάλλον ο πιο καθοριστικός, αφού όλα γίνονται για να ικανοποιηθεί η δική του επιθυμία (στίχος 5, «η βουλή γενόνταν του Κρονίδη).

β) ο Απόλλωνας: ο ρόλος του είναι να φροντίσει ώστε να πραγματοποιηθεί η επιθυμία του Δία και, συνεπώς, να ξετυλιχθεί η πλοκή του έπους. Οργίζεται με τον Αγαμέμνονα, στέλνει λοιμό στους Αχαιούς και ανάβει την έχθρα ανάμεσα στον αρχιστράτηγο και στον Αχιλλέα.

γ) ο Χρύσης: σε ανθρώπινο επίπεδο, παίζει το σημαντικότερο ίσως ρόλο, αφού όλα φαίνονται να ξεκινούν από αυτόν. Είναι ο «ηθικός αυτουργός» του λοιμού που πλήττει τους Αχαιούς. Βέβαια, στην ουσία λειτουργεί ως εκτελεστικό όργανο των θεών.

δ) η Χρυσήίδα: αν και απλώς αναφέρεται, είναι θα λέγαμε η «πέτρα του σκανδάλου», αφού όλα γίνονται για χάρη της, για τη δική της απελευθέρωση.

ε) ο Αγαμέμνονας: σε ανθρώπινο επίπεδο, ο ρόλος του είναι εξίσου σημαντικός με αυτόν του Χρύση – αν όχι σημαντικότερος. Μαζί με τον ιερέα, αποτελούν το ανθρώπινο δίπολο που πρωτοθέτει σε κίνηση τη δράση. Η απαράδεκτη συμπεριφορά του απέναντι στον ιερέα γίνεται αιτία για την τιμωρία όλων των Αχαιών.

3 Στη σύγκρουση Αγαμέμνονα και Χρύση φαινομενικά νικητής αναδεικνύεται ο αρχιστράτηγος. Στην εμφάνιση όμως και στο λόγο του ιερέα λανθάνουν κάποιοι υπαινιγμοί που μας προϊδεάζουν ότι η τελική επικράτηση θα είναι δική του. Να επισημάνετε αυτά τα στοιχεία που δίνονται υπαινικτικά από τον ποιητή.

☑ ΑΠΑΝΤΗΣΗ:

Μπορεί να φαίνεται ότι ο Αγαμέμνονας αναδεικνύεται νικητής στη σύγκρουσή του με τον ιερέα, αλλά κάποιοι λανθάνοντες υπαινιγμοί μάς αναγκάζουν να διατηρήσουμε επιφυλάξεις. Κατ' αρχάς, ο Χρύσης εμφανίζεται στο στρατόπεδο των Αχαιών προτάσσοντας όχι την πατρική του ιδιότητα, αλλά την ιδιότητα του ιερέα του Απόλλωνα. Μεγαλόπρεπα ντυμένος και κρατώντας στο χέρι του το χρυσό σκήπτρο με το στεφάνι του θεού, υπαινίσσεται ξεκάθαρα ότι έχει τη θεϊκή συμπαράσταση στο αίτημά του κι ότι είναι σχεδόν βέβαιος πως θα βρει στο τέλος το δίκιο του. Επίσης, στο λόγο του προς τους Αχαιούς, λέει ρητορικά ότι αυτοί θα πρέπει να του επιστρέψουν την κόρη του, αν ευλαβούνται «τον μακροβόλον τοξευτήν Απόλλωνα». Τόσο ο χαρακτηρισμός του θεού όσο και η χρήση του ρήματος «ευλαβούμαι» (= σέβομαι/φοβάμαι), υπαινίσσονται τη θεϊκή τιμωρία και μας προϊδεάζουν ότι η τελική επικράτηση θα είναι του ιερέα και όχι του αρχιστράτηγου.

4 Η προσευχή του Χρύση ακολουθεί το συνηθισμένο θρησκευτικό τυπικό της εποχής. Αφού επισημάνετε και απαριθμήσετε τα τυπικά στοιχεία της προσευχής, να τη συγκρίνετε με μια σημερινή (π.χ. την «Κυριακή προσευχή») και να σημειώσετε ομοιότητες και διαφορές. [Ενδεικτικές Θεμελιώδεις Έννοιες Διαθεματικής Προσέγγισης: Πολιτισμός, Ομοιότητα – Διαφορά]

☑ ΑΠΑΝΤΗΣΗ:

Τα τυπικά στοιχεία της προσευχής του Χρύση είναι:

- i) η επίκληση στο θεό («Άκουσέ με»),
- ii) η προσφώνηση του θεού («αργυρότοξε, της Χρύσης και της θείας / Κίλλας προστάτη, κύριε στην Τένεδο, Σμινθέα»),
- iii) η υπενθύμιση όσων έχει προσφέρει ο προσευχόμενος στο θεό («εάν σου έκτισα ναόν να χαίρεται η καρδιά σου, / εάν ποτέ σου έκαψα μεριά καλοθρεμμένα / ταύρων κι ερίφων»,
- iv) η παράκληση για ανταπόδοση απ' την πλευρά του θεού (αν [...], τότε «τούτον μου τον πόθον τελείωσέ μου»,
- v) η επιγραμματική διατύπωση του αιτήματος («τα βέλη σου στους Δαναούς τα δάκρυστά μου ας πλερώσουν»).

Στην «Κυριακή προσευχή» έχουμε τα εξής στοιχεία:

- i) προσφώνηση του θεού («Πάτερ ὕμῶν, ὁ ἐν τοῖς οὐρανοῖς»),
- ii) ευχή («ἀγιασθήτω τὸ ὄνομά σου, ἔλθέτω ἡ βασιλεία σου, γεννηθῆτω τὸ θέλημα σου, ὡς ἐν οὐρανῷ καὶ ἐπὶ τῆς γῆς»),

iii) αναλυτική διατύπωση αιτήματος («τὸν ἄρτον ὑμῶν τὸν ἐπιούσιον δὸς ἡμῖν [...] ἀμήν»).

Και στις δύο προσευχές έχουμε προσφώνηση του θεού και διατύπωση του αιτήματος. Με τη διαφορά ότι στην προσευχή του Χρύση εκτενέστερη είναι η προσφώνηση και επιγραμματικά μόνο διατυπώνεται το αίτημα, ενώ στην Κυριακάτικη προσευχή συμβαίνει το ακριβώς αντίθετο. Επίσης, από την Κυριακάτικη προσευχή απουσιάζουν η υπενθύμιση των προσφερομένων και η παράκληση για ανταπόδοση. Στη θέση τους υπάρχει η ευχή για την απόλυτη «κυριαρχία» του Θεού. Έτσι, φαίνεται να μην ισχύει στην περίπτωση της χριστιανικής προσευχής η «συναλλαγή» ανάμεσα στο Θεό και στον πιστό – κάτι που φανερά συμβαίνει στην περίπτωση της αρχαιοελληνικής προσευχής. Ωστόσο, αυτό γίνεται γιατί η Κυριακάτικη προσευχή είναι επίσημη και μάλιστα γενική προσευχή, δηλαδή προσευχή στην οποία ζητάμε γενικά πράγματα για όλους τους ανθρώπους και όχι κάτι καθαρά προσωπικό για μας. Όταν όμως ο πιστός χριστιανός προσεύχεται για να ζητήσει κάτι συγκεκριμένο γι' αυτόν τον ίδιο (π.χ. θεραπεία από κάποια αρρώστια), τότε τα στοιχεία «συναλλαγής» είναι παρόντα. Μόνο που, σε αυτήν την περίπτωση, ο προσευχόμενος περισσότερο υπόσχεται να κάνει κάτι ως ανταπόδοση γι' αυτό που ζητάει, παρά ζητάει κάτι ως ανταπόδοση για όσα έχει κάνει. Ας θυμηθούμε φράσεις του τύπου «κάνε, άγιε μου, καλά το γιο μου κι εγώ θα σου ανάψω μια λαμπάδα ίσαμε το μπόι του».

5 Στην περιγραφή των θυμάτων του λοιμού ο ποιητής κλιμακώνει την αφήγηση προχωρώντας από το πρώτο και λιγότερο σημαντικό θέμα (θάνατος σκύλων) στο τρίτο και πιο σπουδαίο (θάνατος ανθρώπων). Η τεχνική αυτή λέγεται «νόμος των τριών». Θυμηθείτε σε ποια άλλα μαθήματα (π.χ. Μαθηματικά, Θρησκευτικά κτλ.) ο αριθμός τρία χρησιμοποιείται ανάλογα (ως νόμος, κανόνας, σύστημα) και καταγράψτε αυτές τις περιπτώσεις. [Ενδεικτικές Θεμελιώδεις Έννοιες Διαθεματικής Προσέγγισης: Σύστημα, Αναλογία, Συμμετρία, Ταξινόμηση]

ΑΠΑΝΤΗΣΗ:

Ο αριθμός τρία θεωρείται, σε όλες τις εποχές και σε όλους τους λαούς, ιερός αριθμός. Γι' αυτό και τον συναντάμε πολύ συχνά στη σκέψη, στη θρησκεία, στην επιστήμη και στην τέχνη. Στα Μαθηματικά έχουμε, για παράδειγμα, την «Απλή μέθοδο των τριών», στα Θρησκευτικά συναντάμε την «Αγία Τριάδα» και τον «Τριαδικό Θεό», ενώ στην Ιστορία βρίσκουμε συχνά την «Τριανδρία ή Τριαρχία», δηλαδή την άσκηση της εξουσίας από τρεις άνδρες.

6 Αφού θυμηθείτε το προοίμιο της *Οδύσσειας* και διαβάσετε τα προοίμια του Ησίοδου (βλ. Παράλληλα κείμενα), να κάνετε συγκρίσεις με το προοίμιο της *Ιλιάδας*.

ΑΠΑΝΤΗΣΗ:

Συγκρίνοντας το προοίμιο της *Ιλιάδας* με τα προοίμια της *Οδύσσειας* και του Ησίοδου, παρατηρούμε τις εξής ομοιότητες και διαφορές:

- i) Ως προς το Θέμα: Στην *Οδύσσεια* εξιστορούνται οι περιπέτειες που έζησε και οι ταλαιπωρίες που πέρασε ένας ήρωας μετά τη φυγή του από την Τροία. Στη *Θεογονία* του Ησιόδου υποψιαζόμαστε (από τον τίτλο) ότι θα ακούσουμε την ιστορία των θεών, ενώ στο *Έργα και Ημέραι* ήρωας μοιάζει να είναι ο ίδιος ο Δίας. Αντίθετα, στην *Ιλιάδα* δεν έχουμε να κάνουμε με κάποιο πρόσωπο (ήρωα ή θεό), αλλά με μια συναισθηματική κατάσταση (την οργή) και τις συνέπειές της.
- ii) Ως προς την Επίκληση στη Μούσα: Στο προοίμιο και των δύο επών του, ο Όμηρος απευθύνεται σε μια μούσα. Στην *Ιλιάδα* χρησιμοποιεί τη λέξη «θεά», ενώ στην *Οδύσσεια* τη λέξη «Μούσα». Αντίθετα, ο Ησιόδος απευθύνεται σε πολλές μούσες (στις «Ελικωνιάδες Μούσες» και στις «Μούσες της Πιερίας»). Επίσης, και στα έπη του Ομήρου και σ' αυτά του Ησιόδου η επίκληση γίνεται στον πρώτο στίχο.
- iii) Ως προς την Ανθρώπινη ευθύνη: Η ανθρώπινη ευθύνη υπάρχει ολοφάνερα μόνο στην *Οδύσσεια* (στίχος 9). Στην *Ιλιάδα* δεν είναι ξεκάθαρη η ευθύνη του Αχιλλέα, αφού έχουμε από τη μια τη βούληση του Δία κι από την άλλη τον Απόλλωνα, που ευθύνεται για τη φιλονικία ανάμεσα στον Αχιλλέα και στον Αγαμέμνονα. Στο *Έργα και Ημέραι* του Ησιόδου δεν υπάρχει ανθρώπινη ευθύνη, αφού όλα φαίνονται να εξαρτώνται από το Δία. Τέλος, στο προοίμιο της *Θεογονίας* απουσιάζει εντελώς η ανθρώπινη ευθύνη.
- iv) Ως προς τις Θεϊκές επεμβάσεις: Στα τρία από τα τέσσερα έπη είναι φανερές οι επεμβάσεις των θεών στις ανθρώπινες υποθέσεις. Στην *Οδύσσεια* έχουμε τον Ήλιο, την Καλυψώ, τον Ποσειδώνα, αλλά και τους θεούς στο σύνολό τους. Στην *Ιλιάδα* έχουμε το Δία και τον Απόλλωνα. Στο *Έργα και Ημέραι* έχουμε το Δία. Στη *Θεογονία* δε φαίνεται να έχουμε θεϊκή επέμβαση.
- v) Γενικά: Μόνο η *Οδύσσεια* έχει δύο επιμέρους προοίμια: το προοίμιο του ποιητή και το προοίμιο της μούσας. Μόνο στο προοίμιο της *Οδύσσειας* είναι φανερή η προσπάθεια να ηθογραφηθεί ο ήρωας. Στο *Έργα και Ημέραι* του Ησιόδου περιγράφονται οι δυνάμεις του Δία και αναφέρεται η ιδιότητά του ως θεματοφύλακα της δικαιοσύνης. Μόνο η *Οδύσσεια* αρχίζει την εξιστόρηση των γεγονότων από τη μέση. Στο προοίμιο της *Οδύσσειας* δίνονται ανάκατα διάφορα στοιχεία της ιστορίας, καθώς και γεγονότα που συνέβησαν νωρίτερα. Στο προοίμιο της *Ιλιάδας* εντυπωσιάζει η αδιάσπαστη ενότητα με την οποία δίνονται η επίκληση (στη θεά), η αναγγελία του θέματος (φιλονικία Αχιλλέα και Αγαμέμνονα) και η αρχή της επικής αφήγησης (το επεισόδιο με το Χρύση). Τέλος, μόνο η *Ιλιάδα* προχωρεί ολοφάνερα σύμφωνα με τη χρονολογική σειρά των γεγονότων.